

KIRGIZİSTAN - KAZAKİSTAN
YA DA KÖPRÜ OLMAK...

Caner ARABACI

“Bir çağın vicdanı olmak isterdim; bir çağın, daha doğrusu bir ülkenin. İdrakimize vurulan zincirleri kırmak, yalanları yok etmek, Türk insanını Türk insanından ayıran bütün duvarları yıkmak isterdim. Muhteşem bir maziye daha muhteşem bir istikbale bağlayacak köprü olmak isterdim; kelimedem, sevgiden bir köprü..”

Cemil MERİÇ

Cemil Meriç bu sözlerini şöyle bitirir: –Ben bu mazlum medeniyetin sesi olmak istiyorum..I

–Bu mazlum medeniyetl de hangisi, diye soran olur mu? Olursa, o medeniyetin Hıristiyan Medeniyeti veya Çin Medeniyeti olmadığı açık. Cemil Meriç’i burada, işte o mazlum/ezilen medeniyetin coğrafyasına uzanan bir küçük gezi için andık. Büyük kavrayış sahipleri bazen olur ki, sizi kavuran konuları kitaplar dolusu değil, birkaç satırla anlatıverir. Meriç, Türkistan için yukarıdaki cümleleriyle anlama güçlüğü çekenlere anlatım neşteri vuruyor.

Türkistan, benim için yarım asırlık bir özlemin konusu. Çocukluğumuzda haritaya bakınca ne kadar da uzak gözükürdü... Türkistan’a gitmek, Kaf Dağı’nın ardına gitmek gibi bir masalımsı güçlüğü zihnimize çakar, olmazlarımız arasında yer alırdı. Asırlar önce atları, sürüleri, yayaları hatta doğumlu kadınları ile Anadolu’ya gelen bir milletin evlatları için Türkistan’ı görmeyi bu kadar muhal algılamak ne kadar anlaşılması zor bir yenilgi psikolojisinin ürünüdür, düşünmek bile yıpratıcı. Yaya ve düşman içinden –düşman üstünel çocukları, evcil hayvanları ile gelebilen bir diri milletin çocuklarında geliştirilen psikoz işte. Hâlbuki çelik kuşun kanadında gitmek varmış oralara. _Zümrüdü Anka’lı masallarla büyüyenlerin uçağı akıl edememesi, İpek Yolu’nu yudum yudum içercesine yürüyerek ata illerine gitmeyi düşünememesi bir tuhaf değil mi? İpek Yolu belgeselini Japonların mı hazırlaması gerekirdi? Göktürk Abideleri’ni, 1893 yılında ilk kez Danimarkalı dilbilimci Vilhelm Thomsen’in mi bulup deşifre etmesi lâzımdı? Türkistan coğrafyasında Rusların, Amerikalıların, Almanların, İsraililerin, Çinlilerin mi cirit atması gerekirdi?

Siz ne dersiniz deyin. Her Geçin bir vakti varmış. Olmaz sandıklarımızın hiç de ummadığımız kadar kolay ve yakın olduğunu bazen yaparak öğreniyoruz. Tabii, kolay sandıklarımızın bazı demlerde hüsrarı ile birlikte.. Ayhan Bey, –Kırgızistan’a gidiyoruzl müjdesini verdiği zaman çocukluğumu doyasıya yaşayamadığım sılada, doğduğum köyde yani Yeşildağ’daydım. Bir güz günü vefat eden baba mezarına, ata ocağına ziyaret, bağ-bahçeye kolaçan için gidiş; atalar yurduna yönelişin muştusunu vermişti. Kırım sürgünlerinin akıbetine, Küçük Dev Adam, Mustafa Cemi loğlu’nün Rus emperyalizmine karşı otuz beş kilo kalana kadar ölüm orucuna niyetlenerek zayıflamasına ağladığımız lise çağının hülya ülkelerine gidecektik. Gönüllü Çoban’ın ağıtları ile sarıldığımız, Şiir dünyamızı Şekillendiren –Uluğ Türkistanl semalarından geçecektik. Osman Batur’un at kementleri

ile Çin avcı uçaklarını avladığı Doğu Türkistan direnişinin bilmem kaçınıcısının hoyratça kırıldığı Doğu Türkistan programda yoktu. Ama başka hiçbir yeri görmesiniz de Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'i, Kazakistan'ın önceki başkenti Almatı'yı görmek bile tek başına yeterliydi. Şimdilerde bir konuyu öğrenmek istiyorsanız –internet sörfül yapma modası var ya; o modaya uydum. Yüreğimi bir şey burdu. Kırgızistan'ı neredeyse en derli toplu verenler yabancılar idi. Atalar yurdunu Ruslardan, Amerikalılardan öğrenmek... Haritada bir şey dikkatimi çekti. Kırgızistan, kanatlarını geriye doğru neredeyse birleştirerek baş ve gövdesini bütünleştirip ileriye doğru süzülen bir özgür yırtıcı kuş gibiydi. Doğuya dönük baş, gövdeye bitişikti. Ama kocaman bir gözü vardı. Dünyanın en büyük krater göllerinden (ikinci) Issık Göl, o kutsal kuşun tek iri gözü gibiydi. O göz, Tanrı Dağları'nın kuzeybatıya uzayan kolları ile (Kırgızistan dağları ve Çatkalı Dağı), güneybatıya uzanan dağlar (Atbaşı ve Fergana)

arasında bulunmaktaydı. Bu geriye doğru kanat gibi açılan dağların arasında –dünyanın en güzel manzaralı göllerinden biril olan Issık Göl'ün Kırgız mitolojilerinde güçlü bir ruhu barındıran kutsal su sayılması nedensiz olmamalı... Gölün batısında, ülkenin en bereketli topraklarının bulunduğu Fergana Vadisi uzanmaktadır. Üç binden fazla göl, yedi ırmak (Narin, Tar, Kurşab, Talas, Alay, Çu ve Kızılsu) ülkeyi bozkırlar ortasında su varlığı yönünden iyi göstermektedir.

Bu, çevresi hep halis Kırgızların toplanma, yetişme yöresi olan gölün anlamının –sıcaklı kelimesi ile aynı olan –ıssıldan geldiğini, Türkçe olduğunu belirtmeye gerek var mı?.. Kırgız kelimesine de söylenişini çağrıştıran anlamlar yüklenir: –Kırmızı adamlar, kırgu-oğuz (Kırmızı Oğuzlar), kırgut-kırkız (kırmızı yüz), kırk yüzl gibi (Âdil Hikmet, 1998, 198).

Ülkenin, yüzölçümü: 198.500 km², para birimi: Som1, dili: Kırgız Türkçe'si, ortalama ömür: 63.56 yıl (2002 tahmini), okur-yazarlık oranı : % 96 (1989 tahmini), kişi başına düşen milli gelir: 2.800 dolardır (2001 tahmini). Nüfusunun %39'u kentlerde, %61 ise kırsal alanlarda yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu km²'de 20 kişidir. Nüfusun; %52.4'ü Kırgız, %20.9'u Rus, %12.7'si Özbek, %2.4'ü Ukraynalı, %11.6'sını diğerleri oluşturmaktadır. Diğerleri içinde Dunganların yeri önemli. Arap-Çin karışımı Müslümanlara Dungan2 deniyor. 80'e yakın farklı insan yaşıyor. Ortak değerlerin bütünleştiriciliği düşünülürse bu coğrafyada geleceği dinin belirleyeceği belirtilmektedir.

1 Som, Bulgar Türkçesine ait bir kelimedir. Bulgar devletinde, 7-8 cm uzunluğunda, 204.7 gr. ağırlığındaki para yerine ticarete kullanılan gümüş parçalara sum denmektedir. Sonra bu miktar 2.47 gr. ağırlığında yüz parçaya bölünerek basılmış ve ona bir som denilmiştir (Âdil Hikmet, 124).

2 Çin'de 1918'lerde seksen milyon Dungan vardır. (s. 366). Dunganlar cesur ve savaşçıdır. Çin'e isyana, Türkiye'nin yanında yer almaya hazırdırlar (Âdil Hikmet, 371).

Burada nüfus için verilen oranlar içerisinde Rus nüfusunda önemli oranda gerileme bulunmaktadır. Altı idarî bölgeye (Çuy, Issık-kul, OĞ, Talas, Calalabad, Nevin) ayrılan ülkenin önemli şehirleri: Bişkek, Oş, Calalabad, Tokmak ve Karabalta'dır. Rus yönetiminde –eğitim ve ilim alanında bilinçli olarak geri bırakılan Kırgızistanlı, bu yönden eksikliğini gidermeye çabalamaktadır.

Bu kadar ansiklopedik bilgi yetmez mi?

O, 23 Kasım 2006'nın serin ikliminde, sıcak duyguları geliştiren Issık Göl'ün, ülke geneline yaydığı havayı bozanlar da var. Kırgızistan henüz on beş yıl önce bağımsızlığını kazanmış. Ama başkentinde 2001'den bu yan pek de yabana atılmayacak bir Amerikan gücü var. Amerika, İkiz Kule oyununu ta

buralara taşımış. Güya, İki Kule'yi yıkan Usame bin Ladin ya... O, Bush'un ortağı olan –Amerikan düşmanlı da Afganistan'da.. Öyleyse Afganistan'ı arkadan kuşatmak, –İslâmcılara karşı mücadele etmek lâzım. Tabi bu propaganda, Çeçen sancısı olan Rusya nezdinde ilk önce tutmuş. Yalnız ABD'nin iki milyon dolara kiraladığı üs'te kalma süresi, önce bir yıl, ardından üç yıl uzatılmış. Ardından Usame'nin unutulmuş, –çağın Moğollarının Irak'a kanlı saldırısı gerçekleşmiş. Bu, günlük yüz elli insanın öldürülmesini olağanlaştıran saldırı-işgal uzayınca, zihinlerde bazı Şimşekler çıkmış. Bunun üzerine, tekrar uzatma talebi karşısında Kırgız yönetimi, ABD'den üs kirası için iki milyon dolar yerine yüz elli milyon dolar istemiş. Bunun anlamı açık: –Git!! Bir anda kiranın yetmiş beş kat artırılması, başka nasıl okunmalı?. Ama Amerika'nın öyle kolay gitme niyeti yok gözüküyor. Bin beş yüze yakın askeri, uçakları havaalanında bekliyor. Üstelik önceki yönetim, bu arada bir –Turuncu Devrim atağı ile buharlaştırılmış: 2005'te ülkenin bağımsızlıktan beridir cumhurbaşkanı olan Aksar Akayev, 24 Mart Devrimi ile Rusya'ya sığınmış bulunuyor. Anlatılanlara göre orada bir üniversitede dersler veriyormuş. Soros Vakfı'nın, yani Amerikan derin devletinin organize ettiği yaygın olarak iddia edilen Turuncu Devrim'den sonra durulma yok. –Hıristiyan Medeniyetinin koç başlı durumunda olan _Sam Amca'nın, etkili olduğu hangi İslâm diyarında huzur kalmış ki Kırgızistan'da var olabilsin...

–Orta Asya'nın demokrasi adası denilen ülkede, kitlelerin meydanlara sürüldüğü eylemler devam etmekte... Yönetim, ABD'ye karşı, Rusya eksenli Şanghay İşbirliği Örgütü (SIO) içinde yer almış. Rusya'nın, Kırgızistan üssünü (Kant askeri üssü-Bişkek civarı) geliştirmesi, ayrıca güneyde, Oş Şehrinde yeni bir üs inşa etmesine sıcak bakılmış. Zaten Rusya'nın bir kültürel ağırlığı-medyada hakimiyeti, yüzde 70-80 oranında Rusça ile gözlemlere batmakta iken buna eklenen askerî ağırlık yeniden bindirmeye başlamış. Amerika, neleri becermeye güç yetirmemiş ki... Dengeleme bahanesiyle Türkistan'ı yeniden Rusya, Çin demir ökçelerle ezmeye başlarsa, Amerika'nın rolünü unutmamak lâzım..

Ya Türkiye? Kırgızistan'da; _Amerika-Batı değerleri taşeronluğu bir yana bırakılırsa' Türkiye'nin özel bir yeri vardır. Bir üssü, eğitim kurumları bulunuyor. Bunu gezerken, dinlerken hissetmemek için gözleri bağlı olmak gerek.

Peki ya hemen Kasım başındaki (2006), kitle eylemleri? Kasım sonlarına denk gelen ziyarette, o eylemlerden geri kalan neler olacak? 75 milletvekili içerisinde 39'u muhalif. Kitle eylemleri, basına yansıyan kadarıyla beş-on binden aşağı düşmüyor. Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev'in, yeni Anayasa tasarısını kısa bir sürede Parlamento'ya sunması; değilse istifa etmesi isteniyor. Karışık duygular... Ama asıl heyecan verici yanı, bunlar törpüleyemiyor. Ata yurduna özlemin sürükleyiciliği, merakın gücü bir başka.. Zaten bulanmayınca durulan var mı?

Bir güz günü (23 Kasım 2006) yolculuk başladı. Konya, İstanbul ve ver elini Bişkek..

Ortalama on bin metre yükseklikte, sekiz yüz kilometre hızla uçarak İstanbul'dan dört buçuk saatte varıyorsunuz Kırgızistan'ın başkentine... Kara yolu ile beş bin kilometreyi aşan uzaklık, hava yolu ile üç bin beş yüz kilometre civarında. Hava alanına inmeden sizi kaptan uyarıyor: –Bişkek parçalı bulutlu, eksi dört derece.İ Türkiye'den farkın, çok fazla olmadığını düşünüyorsunuz. Biraz daha yüksek ve ısı daha soğuk o kadar; ama aynı iklim kuşağında...

Bişkek Havaalanı

Havaalanı, ülkenin kalbi ve en büyük şehri olan başkent Bişkek'te. şehir merkezine otuz kilometre uzakta. Havaalanı da başkent gibi önceden bir Rus generalinin adını taşıyormuş. 1991'de bağımsızlığı kazanınca o sömürge devrinin simgesi olan Frunze yerine millî kahraman Manas'ın adı verilmiş. Manas adı burada, Konya'da Mevlâna, Türkiye'de Atatürk isimleri gibi.. Başkent'in en büyük caddesi Manas, Türkiye ile ortak üniversitenin adı Manas.

Yalnız Türkiye ile saat farkı iri. Sürekli doğuya gittiğimiz için saatleri dört saat öne ayarlamamız gerek. Bizim de yerleşirken ilk işlerimizden biri, zaman aletlerini dört saat ileri almak oldu.

Teşekkürler ALATOO

Havaalanına indiğimizde, Bişkek'e göre sabah yakındı. Gecenin 03'ünde ekibi karşılayanların başında, Uluslar arası Atatürk Alatoo Üniversitesi'nin (International Atatürk Alatoo University) Rektör Yardımcısı Ergün Koca ile doktora eğitimini orada sürdüren öğretim elemanlarından İskender Bey vardı. Onların delaletiyle VIP salonundan geçerek Kırgızistan topraklarına adım attık. Alatoo'nun sahip çıkması ile bir Selçuklu (Sultanü'l-Ulemâ ve oğlu Mevlâna) geleneği yaşatılmış oldu. Bilindiği gibi Bahaüddin Veled ve oğlu Mevlâna, gittiği yerde davet edildikleri halde sultanların, beylerin saray ve konaklarına, tüccarların hanlarına değil, medreselere iner, medrese hücrelerinde kalırmış. İlim adamlarının, birbirleriyle tanışıp kaynaşması, karşılıklı faydalanmaları böylece hızlandırılmış olmaktadır. Biz de kar kaplı yollardan geçerek, Alatoo'nun öğrenci yurdundaki misafirhaneye yerleştik. Temiz, çok yıldızlı konaklama tesislerini aratmayacak üniversite yurdunda ilk geceyi sıcak bir ortamda, duş alıp ferahlayarak geçirmek; güvende ve dost elinde hissetmek ayrı bir bahtiyarlıktı. Yalnız bir şey dikkatlerden kaçmıyordu. Yurt yönetimi, önceden oda kapılarına misafirlerinin tek tek adını yazarak, oda içlerine bir gül, çerez ve içecek, su-meşrubat koyarak ayrı bir inceliği de göstermeyi ihmal etmemişti. Teşekkürler Alatoo'ya... Kırgız Türkçe'sinde

böyle dendiğine bakmayın siz. Tanrı Dağları'nın devamı olan Ala Dağ o. Atalarımız, bu topraklardan Anadolu'ya gelirken birçok yere aynı adı taşımışlar. Kayseri'de, Konya-Hadim, Konya-Sağlık (Ağrı) vb. birçok yerde bu adı bulmanız mümkün. Taşkent'i, Seyhun'u, Ceyhun'u, Talas'ı bulduğunuz gibi. Bunlara; Doğu Türkistan'da Eşme köyünü ekleyin. Anadolu'da Alaşehir'de Konya civarında Eşmeler vardır. Şebinkarahisar, Turgutlu, Karaşehir adları da öyle değil mi? Anadolu'da aynıları bulunmaktadır. Yer adları, sadece asıllarının nereden geldiğinin işaretlerini değil, kültürel bağlarını da taşımışlardır. Çünkü Anadolu artık küçük Türkistan ya da ikinci anavatandır. Dağının, taşının, ırmağının, ovasının adlarıyla da...

BİŞKEK

Kökene gidildiği zaman çok değil bir buçuk asrı aşkın geçmişi olan bir şehir Bişkek. Kuruluşunun 124. yıl dönümünün kutlanması şehirleşme süreci hakkında fikir veriyor.

Adını, Anadolu yaylalarında hâlâ kullanılan içinde ayran yapılan deri tulum –bişekliten almış olmalı. Ayrıca bir millî kahraman olan Bişkek'in adı da kullanılmaktadır. Ama bu adlandırış 1991'de başlamaktadır. Daha öncesi için şehrin adı Frunze'dir. Niçin Frunze? Kızıl Ordu komutanlarından Mihail Vasileviç Frunze (1885-1925), Bişkek'te işgal döneminde getirilerek yerleştirilmiş bir Moldova kökenli ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Türk istiklâl Harbi yıllarında Rus delegasyonunun lideri olarak Ankara'ya gelen, ardından Ankara Hükümeti ile SSCB arasında işbirliği anlaşması imzalanmasına katkıda bulunan biridir. Rusya yönetiminde önemli görevlere gelmiştir. Bolşevik

yönetimin güçlenmesi, galibiyeti için çalışan bu generalin, Bişkek'le doğum dışında ilişkisi ancak işgal ordularının Türkistan komutanlığı dolayısıyla bulunmaktadır. Ama 1925'te öldüğü zaman, Bişkek'in adı değiştirilerek Frunze yapılır.

Onun için 1991'e kadar şehrin adı Frunze diye anılır. Aslında Rusların tavrı, komünist dönemde de Ruslaştırmayı sürdürmedir. Tabi Ruslar şehre damgalarını, sadece ad değiştirerek vurmazlar. Geniş caddeler, Rus tipini ele veren çok katlı binalar, görkemli resmi daireler, sanat merkezleri, bugün de kullanılmaya devam eden merkezî ısıtma sistemi kurarlar. Koca şehir, tek merkezden ısıtılır ve kasım-mart ayları arasında evlere sıcak su verilir. Yalnız ısıtma sisteminin bacalarına yılda bir ay bakım yapıldığı için, sadece o süre içinde sıcak su verilemiyormuş. Günümüzde sıcak su ve ısınma, yüz metre karelik bir daireye, on beş dolara mal oluyormuş. Isıtma sisteminde, dünyanın en önemli kömür rezervlerine sahip olan Kırgızistan kömürü ve elektriği kullanılıyor. Bir dairenin aylık elektrik masrafı bir-dört dolar, hava gazı miktarı da dört-beş dolar arasında imiş. Ortalama maaşın elli dolar, özel üniversitede yerli hocaların iki yüz elli dört yüz dolar arasında maaş aldığı (yabancılar yedi yüz ve üzeri) düşünülürse enerji avantajının kullanıldığı anlaşılacaktır. Ama Bişkek'te ev kiralari umulanın üstündedir. İki yüz elli dolara varan miktarda kiralari bulunmaktadır. Gelire göre yüksek olan bu miktarı, halk karşılayabilmektedir. Zira aile içi dayanışma, özellikle Rusya'daki gurbetçi Kırgızların (beş yüz-yedi yüz bin arasında), ailelerine 100-200 dolar aylık destek vermeleri ile külfetin altından kalkılabilmektedir. Değilse genelde Kırgızlar; fakir, hatta GSMH'nin iki bin doların üstünde görülmesine bakmadan değerlendirilirse; açlık sınırı altında bir kazançla yaşayan, kavruk ama onurlu insanlardır. Sözlari de özlari de düzgündür. Yapacaklarına da yapamayacaklarına da sözü yamultmadan acık cevap veren mert damarlı insanlardır. Herhalde yüksek yaylaların insanı olma, Manaslı kültür; uzun süreli eritme çabalarına rağmen varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Bişkek belirtildiği gibi, bir milyonu aşan (1.100.000) bir nüfusa sahip. Ülke nüfusunun beşte birini barındırıyor. Yedi bölgeye ayrılan ülkenin toplam nüfusu da beş milyon iki yüz bin civarında. Buna toplam yedi yüz binlik gurbetçi de eklenirse, Kırgız varlığı altı milyondur, denebilir. Fakat bunların hepsi Kırgız kökenli değil. Tamamı başkentte olan yüzde on binlik Rus nüfusu, burada anılmalı... Ruslar anayasa değişikliği ile ülkelerine dönmüşler. Ama yazları gelip kalmaya devam ediyorlarmış. Hâlbuki 1990'da Bişkek'te Kırgız %10'dur. Zira Ruslar şehri kendileri için yapmışlardır.

Başkentteki yirmi dört saat açık marketler zinciri, Rus ve Kırgız ortaklığındadır. Almatı, Duşanbe, arasında ticaret çok gelişmiş. Sebep, Çin ile karayolu bağlantısı... Dordoy konteynir pazarı var. Çok konteynir var. Anlatıldığına göre, 30 milyon dolarlık günlük para dönüyormuş.

Yine başkentte, Rus-Sovyet üniversitesi, Manas Havaalanı'na otuz kilometre mesafede Rus askeri üssü duruyor. Tabi Kırgızistan'ın ticaretinde Rusya'nın önceki yeri var ve bu devam ediyor.

Kültürel Eritme veya Kiril Alfabeti

Ruslar Çarlık devrinden itibaren bu topraklarda temelli kalabilmek için çaba sarf etmişler. Görünen imar faaliyetleri dışında kültür emperyalizminin inceliklerini, medeniyet değerlerini dönüştürmenin gayretlerini göstermeyi ihmal etmemişler. Böyle yazınca belirtilenler, bildik Rus düşmanlığı gibi görülebilir. Hâlbuki bunlar birer tespittir. Hangi dilde şehir adları, saldırganlığın bu açıklıkta ifadesidir. şunlara bakın; Vladivostok, Rusçada —doğuya hâkim oll demektir. Kafkasya'daki Vladikavkaz, —Kafkas'a hâkim oll demektir. Çokça kullandıkları erkek adı olan Vladimir ise, —cihana

hâkim oll anlamındadır (Âdil Hikmet, 216). Rus emperyalizmi, şehir adlarına, şahıs adlarına yansımıştır. Rus idealizmi ile emperyalizmi at başı beraber gitmektedir. Görmek, kendine gelmek istemeyenler; ya da mankurtlar için, ne dense boş olacaktır.

Mesela, Ruslar, Kiril Alfabetini yerleştirerek ayrı bir tarih, farklı bir kültür kazandırma gayretini göstermişlerdir. Manas Destanı'nı, Rus gözü ile, hatta komünist zihniyetle, bir kahraman tipi halinde yeniden yazdırmaya ya da o tipte bölümler ekleyerek kullanmaya kadar yönelmişlerdir. İslâm adına cihat eden kahraman; komünist dönemde, tekke-zaviyelere ve din adamlarına saldıran, onları küçümseyen yiğit olarak gösterilmeye başlanmıştır.

Daha önemlisi Fergana Vadisi'nin mümbit topraklarına yerleşip bütün Türkistan coğrafyasına yayılan İslâm Medeniyetini silmek için Çarlık da, Bolşevik devir de elinden geleni ardına koymaz. Din aleyhtarı, yüzü aşkın kitap yayımlanmıştır. Elbette dinî eğitim veren bütün ocaklar söndürülüp, o tür başlar kopartıldıktan, camiler kapatılıp, medreseler yok edildikten sonra gerçekten habersiz nesillere din aleyhtarı kitapların okutulması, konferansların verilmesi, toplantıların sık sık ve bu mahiyette sindirici yapılması, okulların Rus kontrolünde mankurt üretme merkezlerine dönüştürülmesi nedensiz değil. Aytmatov'un, Gün Olur Asra Bedel eserinde dikkat çektiği Selimcan tipi, Rusların yerli, gönüllü uşak elde etme-beşinci kol yetiştirme çalışmasına bir vurgudur. Böylece Rus emperyalizmi; Kırgız kökenli ama Rusça konuşan, Rusya'ya bağlı, milletinin kültür ve inancına düşman, yerli iş birlikçilerle varlığını sağlama almayı kurmuştur.

Aslında, kalıcı olmak isteyen sömürgecilerin, her yerde denedikleri bir toplumsal mühendisliktir bu. İngiltere'nin geçmişte işgal edilip çekildiği yerlerde hâlâ niçin İngilizce konuşulur? Hindistan kıtasından, Güney Afrika'ya bu İngilizce aşkının sebebi nedir? Diyelim ki, Malta'nın resmî dili İngilizce'dir de Suudi Arabistan'da Türkçe neden bilinmez? Fransa'nın işgal edip çekildiği güya artık bağımsız devletlerin bulunduğu ülkelerde, Fransızca niçin konuşulmaya devam eder? Cezayir, Tunus, Fas, Fransız Ekvator'u (Afrika) niçin Fransızca konuşur? İspanyolların işgal ettikleri yerlerde İspanyolca, Portekiz işgal yerlerinde Portekizce niçin benimsenir? İnsanlar; cellâtlarına, soyguncularına bu kadar nasıl hayran olabilirler?

Hıristiyan sömürgeciler, bu işi öğrenmiş bulunuyorlar. Ya da insanlık tarihine, kendilerinden başka insan, kültür ve değer tanımama bencilliğinin örneklerini veriyorlar. Zira kültür, askerî işgalin en iyi öncüsü ve kalıcı artçısıdır. Kendi insan tipini yetiştirerek, sadece ordu gücü ile itici şekilde hükmetme yerine, yerli payandalara dayanma stratejisi... Moskof işgal bölgelerinde, yerli insanları önce kendi inancından uzaklaştırıp, adından Rus kültür ve ahlâkına bağlı hale getirme çabası, ilk olarak komünist dönemde başlamamıştır. Emperyalist, saldırgan yönelişin; komünisti, çarlığı olmaz. Temel mantık aynıdır. Ama yine de düne ait bir

belgeye bakmakta yarar var. Belge, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne yayınlanan, Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri XVI.-XX. Yüzyılları, (Ankara 2004, s. 124-128) adlı eserden.

Rus Çarlığı; 1889'da Rusya Müslümanlarının, seçecekleri imamların Rus dilini bilmeleri ve Rus okullarından istenilen derecede diploma almalarını şart koşar. Bu karar 1891'de de kesinlikle uygulamaya konulur. Camilerde imamlık yapacak insanların Rusça bilmelerine, Rus okullarından diploma almalarına ne gerek vardır? Bunun sebebi belli: İmam, toplumun önderi demektir. Sürekli insanlara rehberlik yapan, onları yaşayışı, kanaatleri ile etkileyen insandır. İmamları elde ederseniz,

Rus emperyalizmine direniş de köreltmiş olursunuz. Bunun üzerine Müslüman Türk milletvekilleri, Kazan'dan Petersburg'a gelerek Çar'a bu uygulamadan vazgeçme talebinde bulunurlar. O masum isteğe, Çarın cevabı, çok serttir: Milletvekillerini –polis marifetiyle mahallerine iadel ettirir. İki yüz yıldır Müslümanları zorlayan Rusların yapıkları, bu kadarla bitmemektedir. Kazan'da bastırılan Kur'an'dan, –kâfirlere aitl âyetlerin çıkartılmasını sağlarlar. Çarlık, belli ki; Müslümanları –Ruslaştırmak azm-i kavîsindel hareket etmektedir. Kazan'da aynı zamanda Müslümanlar arasında Hıristiyanlığı yaymak için Sen Gori adında bir ruhban cemiyeti kurulur. Cami yapımı, kısıtlanır. Hatta Çarlık kararı ile mescitler kapatılır. (Osmanlı Devleti'nin, Petersburg Elçiliği Müsteşarı Ali ihsan bin Mehmed'in, 6 Mart 1891 tarihli yazısı BOA, Y.PRK. EğA, 13/14).

Toplumların direnç noktası olarak öne çıkan din ve ahlâk nizamlarını çökerttiğiniz zaman, kültürel yükseliş ile bütünleşmenin en önemli dayanağını da yok etmiş olursunuz. Bunun bilincinde olan Çarlık, Rus işgali altındaki İslâm beldelerinde dinî hayatı yaşanamaz hale getirmeye, tâ ilk işgal yıllarında başlamıştır. Menşevik-Bolşevik, komünist dönemler, bu Çarlık geleneğini, çok daha katı uygulamalarla sürdürmüş bulunmaktadır.

Dün Rusların denedikleri o kültürel eritme ve yandaş yetiştirme çalışmasını, şimdilerde ABD devam ettirmektedir. Tabi Kırgızistan'da 44 üniversite ve 1114 uluslararası vakfın, derneğin varlığı da yabana atılmamalı. Üniversitelerden biri Amerikanın... Başkentteki ABD üniversitesi yalnız değil. Hemen Başkent'in havaalanında dev kargo uçakları, askeri savaş filoları ile üs kurmuşlar. Kırgızistan'daki vakıfları, sermaye sihirbazları ile halk içinde bir kitle oluşturma, etki alanlarını genişletmeye çalışıyorlar. Turuncu devrimin banisi olarak sadece Soros'u görmek yanılabilir. Elbette Soros, Amerikan emperyalizmini, kültür ve medeniyet değerleri yönü ile yabancısı olduğu bu ülkeye taşıyanlardan biri. Hatta organizatör, sermaye sahiplerinin organizatörü... Ama Misyonerlerin çalışması çok daha sinsi ve kalıcı olma niyetinde. Bolşevizmin ruhlarda açtığı gediği, ABD neo-conları; Hıristiyanlıkla doldurma niyetinde. ABD misyonerleri, onlarca-yüzlerce geliyorlar Kırgızistan'a. Geçen ay (Ekim 2006) kırk kişi daha gelmiş. Issık Göl, OĞ, Bişkek vb. yerlere değil sadece.. Köylere gidip yıllarca kalıyorlarmış. Kırgız dil ve geleneklerini, içeriden gözlemler öğrenip, hatta yüzleri onlar gibi güneş ve soğğun bakır çalığı deri gerginliğinde yüzlere, yarık, kavruk çehrelere sahip olmaktan çekinmiyorlarmış. Ayaklarına, Kırgız çizmelerini; başlarına, Kırgız kalpaklarını giyip _içeride' yaşamayı tercih ediyorlar.. Hangi halk, kendine yakın, candan davranana bîgâne kalabilir ki?. Yaz okulları, barış gönüllüleri gibi yapılar altında misyonerler; cirit atmamak niyetinde.. Onların, fedakâr insanlar oldukları anlatılıyor. Aylık olarak örgütlerden aldıkları, çok cüzi miktarlar.. Yüz dolara, iki yüz dolara, çalışan gönüllüler.. Türkiye'den misafir öğretim elamanı olarak gelenlerin aylıkları, onların neredeyse on katı. Fark, taşınan değerlerde. Onların bir ideali var. Dindarlar... Hıristiyanlığı, Manas'ın diyarında Manas'a rağmen diriltmek istiyorlar. Misyonerliğin –emperyalizmin mızrak ucul olduğunu söyleyenler, her halde bunu rasgele ifade etmiyorlar.. Böylece, oralarda sadece yerli işbirlikçi, ABD yandaşı mankurt elde etmeyecekler; Çin'i, Rus'u dengeleyecek, Kırgızistan'ın gözde yeraltı zenginlikleri ile irtibatlar geliştirecekler. Enerji kaynağı olarak Kırgızistan, elbette Amerika'nın göz ardı edemeyeceği bir ülke. Kömür, altın, cıva, bakır, gümüş, atimuan ve uranyum gibi önemli doğal kaynaklara sahip. Kırgızistan, Orta Asya'daki

kömür rezervinin yaklaşık yarısını elinde bulunduruyor. Bu yaklaşık 25 milyar ton olarak tahmin edilmektedir.

Bu bakımdan tarımla uğraşan kırsal kesimde yaşayanların fazla olması ilk bakışta ülke fakirliğinin bir nedeni gibidir. Zira tarıma elverişli arazinin yüzde yedilerde olması, günün kaybı gibi ise de geleceğin kazancısıdır. Tahıllar, pamuk, şeker pancarı, tütün, patates, kenevir, sebze ve meyveler gibi ürünlerle, geleneksel bozkır halkının koyun, keçi, büyük baş hayvan, arıcılık uğraşlarıyla, Rus kültürünün eklediği domuz üretimi hayvancılığı kapsamaktadır. Ülkenin toplam ithalat ve ihracatı Türkiye'deki orta halli bir şirketin cirosu kadardır denilebilir (340 milyon dolar, ithalat ise 459 milyon dolar 1994 için). Onun için azgın, güçlü devlet ve ekonomilerin saldırısına açık durmaktadır.

Bu durumu biraz da ülke konumu kolaylaştırmaktadır. Çin, 800 kilometre sınır ile Kırgızistan'ı güneyden çeviriyor. 35 milyon Uygur Türk'ünü (yeni sömürge) (Sinkiyanğ) adıyla ülkesi içinde eritmeye çalışan Çin'in, tarih boyunca kadim ülkesini, üç kat Türk ülkeleri aleyhine genişlettiği ve bunu asırlara yayarak yaptığı için sinsi olduğu ve dikkat çekmediği malum. Şimdi Kırgızistan'la anlaşmalar yaptı. Almanya'dan 10-15 yıllık, kullanılmış arabalar getirilip satılırken, Çin de onların parçalarını üretip satıyor (Audi, Mercedes vb.). Ucuz Çin malları, ülke pazarlarını istilâ etmiş gibi.

Dil

Bizdeki Y yerine C kullanılıyor Kırgız Türkçesinde, çok dikkatli dinlerseniz günlük kullanılan kelimelerin %30'unu rahatlıkla anlayabilirsiniz. Hele vücut, organ adları tamamı ile aynı. Cahşi: yahşi, cigit: yiğit, yol: çol, yılan: çılan, yirmi: çirmi, yedi: çedi...

D'li kelimelerin yerini T alabiliyor.

Dil: tic, diş: tic, duman: tuman bunlardan.

Bir küçük örnek de giyeceklerden. Çiyime: çizme burada anılabilir.

—1 dakikalık Kırgızca anca bu kadar olur. İ diyebilirsiniz.

Elbette, —İçteki haraplık dışa yansıyor. İ ,—Kabın içinde ne varsa dışa o sızar. İ

Sosyal hayatta, mekânlarla ilgili dikkat çekici örnekler de var.

Rusça tuvalet yerine, Kiril alfabesi ile —Acethanel levhasına daha Manas Havaalanında Hasan Bahar Bey dikkatlerimizi çekmişti. O —Hısi düşmüş bir —Hacethânel idi. Hacetini, ihtiyacını giderme yeri, kenef, abdesthane, yüz numara ya da helâ.. Kazakistan-Almatı Havaalanında ise Kazak Kiril alfabesi ile aynı mekân bu defa —defhanel olarak yazılmıştı. Defhane'nin —def-i hacetlten galat (bozma) olarak ifade edildiği açıktı. Ruslar, Türk ülkelerinin her birinde ayrı alfabe uygulamasının bilerek abartmışlardı. 29'a yakın ayrı alfabenin bulunması, kökte aynı dili konuşan toplumların nasıl bir dil bölücülüğü tuzağı ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Gaspıralı İsmail'in, tâ Kırım'ın işgalinin yüzüncü yılında çıkardığı gazetesinin Kırım'da, İstanbul'da, Semerkant'ta, Taşkent'te anlaşılacak okunduğunu ve Türkçe'nin gücünü düşünün. Adriyatik'ten Çin Seddi'ne sadece Türkçe konuşarak gidip-gelebilen insanların kültür ve medeniyet coğrafyasının içine düşürüldüğü hayıflanılacak duruma bakın...

—Dünİde kültürel bütünlük, hâlde ise parçalanmışlık vardı. Yine Hasan Bey dikkat çekti: —Kırgızistan derken, ilk akla gelenlerin başında, dünyanın en uzun destanı olan Manas (5500-1 milyon arası beyit olduğu tartışılıyor); siyaset bilgini, devlet adamı Balasagunlu Yusuf Has Hacip ve dünya edebiyatına, Cemile, Beyaz Gemi, Elveda Gülsarı, Toprak Ana ve Dişi Kurdun Rüyaları gibi kitapları ile geçen

Cengiz Aytmatov geliyorsa bu dildeki perişanlık niyedir? Gün Olur Asra Bedel'in, Yıldırım Sesli Manasçı'nın yazıldığı ülkenin hali niye böyleydi? Türk ülkelerinin liderleri bir araya geldiği zaman, ortak dilleri niçin Türkçe değil de Rusça idi? Bu durum, sömürgeci tuzağının ne kadar dal-budak saldıgını ortaya koymaktadır. Alfabelerle, Türkistan Türklüğünün –ayrılmaları, birbirleri ile irtibatlarının kesilmesi amaçlanıyordu. Rusya, bu konuda da gurur duyabilirdi.

Mihmandarlarımızdan Sancar Erdolatov'un adı adlar ile ilgili bir fikir verebilirdi. Sancar, ön adı bilinmektedir. Soyad, –Devletin eri-oğlul demektir. Kırgız başlığının özel adı –Tebeteyldir. Bu kavramın, Anadolu Türkçesindeki –tepel ile irtibatını kurmak herhalde yanlış olmasa gerek.

Batı, Rusya eliyle coğrafya dilini bir hayli kirletmiş bulunmaktadır. Kültürel antropolojiye çalışanların, dünyanın ender yerlerinden biri olarak, dış müdahaleden masun kalmış yerleri ararken Türkistan coğrafyasına hayıflanacağı açık. Yol boylarında sıkça rastlanan –ABTOI kelimesi bunlardan. Bahar'dan bunun da –autol, –otol olduğunu öğreniyoruz.

Bişkek'te bir süredir kalan bir dosttan bir kaç cümle öğrenmeye çalışıyoruz. Bünyamin Bey, kısa sürede Kırgız Türkçe'siyle sorup-anlamayı kavramış. şunlar ondan:

–Kańça som?!: Kaç som?

Menim: Benim.

Hazırda: -şuanda.

Ayıtta: söyledi. Böyle –ayıtmal kelimesini duyarsınız da Anadolu Türkçesinin Yunusu diliyle hatırlamaz mısınız: –Çiçek aydur derviş baba,/ Annem babam topraktır.!

Peki, meşhur modern Kırgız yazarının adı nedir; Cengiz Aytmatov, değil mi? Ayıtma ona soyadı olmuş.

Çora: toprak.

Evet, böylesine örnekleri çoğaltabilirsiniz.

Dilin en iyi öğretilip-güzel kullanılarak yaygınlaştırıldığı yerler eğitim kurumları ile medya. Burada Cumartesi öğleye kadar okul var. Bizim gibi haftanın iki gününü sona denk getirip blok olarak yapmıyorlar.

Kırgızistan'da toplam 20 gazete var. Bunlardan biri: Veçene Bişkek. Normalde 5 bin iken, Cuma günleri 80 bin basıyor. Çünkü ilânlar vardır. Toplum o gün bakıyor. Gazeteler öğleden sonra çıkar. Santral Asya, Times, Zaman diğerleri.

Sosyo-Ekonomik Duruma Dair

Rusya, özellikle Stalin devrinde birçok aydını, düşünürü ve şairi öldürmüştü. Başsız bırakılan halkın geri kalanları, çocukları ise yoğunlaştırılmış Bolşevik Rus kültürü ile dönüştürülmeye çalışılmıştı. Bu çabanın etkilerini, günlük hayatta, ahlâkî yapıda, içki tüketiminde gözle görülür şekilde, takibe alınabilir durumdadır. Devletin gelirinin, %60'ının içkiden olduğunu duyduğumda şaşırılmışım. Kahvaltıyı içkili, yapan, ikramları içkili hale getiren, Türk bölgelerinde içkiyi çok ucuz veya bedava tankerlerle, bidon bidon dağıtan Rusya sonuçta kullanımı demek bu düzeyde yaygınlaştırmayı başarabilmişti. Başkent Bişkek'i gezerken Manas Caddesi'ndeki şampanya fabrikası, bina olarak çok bakımlı ve dikkat çekici gözüküyordu. İçki tüketim oranı yüksek olduğu için ilk zamanlar Mollalar (cami imamaları) –60 gram haram değildir! demişler. şimdilerde tüketim azalmaya başlamış

camilerde, –içki haramdır! denmeye başlanılmış..Nasıl yaşıyorsunuz, öyle inanırsınız! deyişi meğer ne kadar doğru imiş...

Bağımsızlık sonrasında Ulu Türkistan (Orta Asya) ülkeleri serbest pazar konumuna düşmüş durumda.. Rusya'nın üretim planlama tarzı, hiçbir ülkeyi kendine yeterli hale getirmemeyi kurguladığı için, kendi başına kalınca ihtiyaçları karşılamada güçlükler kendini göstermiş. Diyelim ki, pamuğun üretildiği yerde iplik, dokuma endüstrisinin olmaması, pancarın üretildiği yerde şeker fabrikasının bulunmaması gibi bir terslik özenle hayata geçirildiğinden açık düşülmüş. Halkın %75'i açlık sınırı altında, %15 varlıklı. Bir çay-ekmekle gününü geçirenlerin varlığı üzüntü verici. Bu duruma ahlâkî düşüşü de eklediğiniz vakit durum kendisini gösteriyor.

Gezdiğiniz iş merkezlerinde, toplu ticaret alanlarında yaygın kullanılan dilin Rusça olduğunu kulaklarınızla işitince müzedeki resmin ne anlama geldiği daha da belirginleşiyor. Ya da Kazakistan'ın başkenti Almatı'daki muhteşem parkın ortasına bir Rus generalinin daha 3-4 yıl önce dikildiğini, gerisindeki panoda parlak pirinçten orak-çekiçin nakşedildiğini gördüğünüz zaman 17 Aralık'ta Rus emri ile hemen oracıkta katledilen altı bin Kazak gencini, onların sıcak yüreklerinin buzla buluşup yere ayrılmaz bir bütün halinde kaydığını buruk

bir sızı ile düşünüyorsunuz. Katillerine özenen, ya da sömürgecilerine benzemeye, onlarla bütünleşmeye devam eden bir idrak düzeyi... Kiril Alfabesinin altında bir Kazak, Kırgız Türkçesinin ezik hali.. Dilini kaybeden eski Türklerin Türklüklerini de kaybettiklerini bilmeyen mi var? Değerlerini-kültürünü aşağılayanların millet olarak tarihin çöplüğüne dâhil olduklarını kavramayan mı bulunuyor? Öyleyse bağımsızlığın ardından on beş yıl geçtikten sonra sokaklarda gördüğünüz bu manzara size ne düşündürmeli? Samiri'nin buzağısını mı? Esaret altında aklı eren, değerlerini korumanın bilincinde olan, bilge şahsiyetleri öldüren Rusların, geri kalanları Rus kültür, dili ile eğitmelerinin seksen yıl sonra görülen sonuçlarının normal olduğunu mu?

Ruslar, Bişkek'te, Almatı'da gözlenebileceği gibi yolları geniş, düzgün mükemmel yapmışlar. şehirler düzgün gelişmiş. Merkezi ısıtma sistemleri, elektrik ve suyu düşünülmüş. Ama insanın çökertilmesi, kültür ve medeniyet değerlerinin ezilmesi, insanlık suçu olarak kültürel vahşetin sırttan yüzünü size göstermeye devam ediyor.

Bu duruma şöyle de denebilir: Siz ihmal eder, ilgilenmez, ekonomik, kültürel ilişkiler geliştirmezseniz, vahşi kapitalizm gibi vahşi komünizm de ilgilendiklerini bu hale getirirler. Aileyi, ahlâkı, kültürel yapıyı yozlaştırarak Ruslaştırma, yani Rus olmayanlardan Rus yamağı uluslar türetme projesinin insanlığa, neye mal olduğunu şu tablo belki ortaya koyabilir: Kırgızistan'da ailelerin üçte ikisi bugün ayrılmış, başka şekillerde yaşar haldedir. Yetişen nesillerin anneli ama öksüz, kendi kültür ve değerlerinden uzak, şefkatten mahrum, içki ve cinsel doyumda meşruiyet dışılığını normalleştiren bir hayatın içinde kaldıklarını düşünün.. Türkistan coğrafyası, çünkü evlatlarının dürüst, samimi, kardeş ellerini yanında görmek istiyor; kendi kültürlerine olan hasretin giderilmesini bekliyor. Bunda da haklı.. Zira Dünya Harbi yıllarına kadar o coğrafya, yavru vatan olarak gördüğü Anadolu'yu sürekli beslemişti. Üç evladından ikisini Anadolu'ya gönderen Türkistanlıların, bugün geri dönüşü isteme hakları değil midir? Eğitim kurumları, ticaret, sanayi ilişkileri, bilgi alış-verişi, turistik geziler de dâhil sıcak ilişkilerin hızlandırılması gerekmez mi? ABD misyonerlerinin Kırgızistan'a gelip yıllarca köylerde onlar gibi yaşayarak içlerine karıştıklarını ve yerli bağdaşıklarını üretme konusunda

kendilerinden fedakârlıklarda bulduklarını öğrenmek bir örnek olabilir mi bilmiyorum. Rus'un ceberrut yaklaşımı ile ABD'nin başlangıçtaki sinsisi, ardından azgın sömürgeci kapitalist yaklaşımının yok edicilik yönünden hiçbir farkı yok, bilmek gerekiyor. Bu yönden de Türkistan ile Anadolu'nun işbirliği, şuur uyanıklığı gerçekleştirilmezse sonuçta hiçbir fark kalmayacak..

Türkiye'ye Özel Muhabbet

Türkiye Büyükelçiliği başkentte en iyi yerde. Elçilik araç plakası da 01. ABD elçiliğinin plakası 02. Çünkü 1991'de Özal yönetimiyle, Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye olmuş. Kırgız hükümeti, o jesti unutmamış.

Akayev, başlangıçta elçilikten çıkmayan bir devlet başkanıdır. Onun şu sözü bakış açısını göstermesi açısından önemsenmelidir: –Türkiye, Kırgızistan'ın yolunu aydınlatan bir yıldızdır.İ şimdilerde devlet yöneticileri, daha seyrek uğrayıp görüşmektedirler.

Türkiye'den getirilenlere farklı bakılıyor ya.. Gidenlerin bir kısmı da iyi bakışı tersine çevirmek için ellerinden geleni arkalarına koymamışlar. Kısa sürede oradaki gayri meşru ortama uyuvermişler. Meselâ, Ankara'dan getirilen bir matbaacı, üç gün sonra işe sarhoş gelmeye başlıyor. Hocalık yapmak için gelen biri, evine kız almaya başlıyor. Bazıları maddî varlığını özellikle kötü imaj uyandırmak için kullanıyor gibi. Yirmi doları, sigara gibi sarıp yakan insanlardan söz edildi. Utanç verici bir davranış; aylık geliri 30-50 dolar olan insanlar önünde, dolar yakarak hava atmak.. Kopuk takımı yanlış işler yapıyor.

Hepsi değilse bile, Türkiye'den gidenlerde bir tuhafılık var. Rus'un bozduğu ahlakî çöküntüyü ortadan kaldırmak için yardımcı olacak yerde, çöplükten beslenmek için davranan insanlar gibi. Yoksa Kırgızistan'a Anadolu vatanlaştırılırken Türkistan'dan gelen Yesevî Derişleri, Horasan Erleri gibi; Osmanlı'nın Rumeli'ye giderken önden gönderdiği Kolonizatör

dervişler gibi insanlar mı gitmeliydi? İyi de Türkiye, o tür insanları nerede bulsun? O ruh olgunluğunu-bilgiyi, donanımı kazanmış insanlar hangi okulda yetiştiriliyor ki?

Tabii yer yer değinildiği üzere Türkiye ile ilişkiler her şeye rağmen çok köklü. Türkmenlerin tabiri ile –Bir millet iki devletli gibi. Osmanlı Devleti'ni kuran 24 Oğuz Boyundan Kayı Boyu bu civardan gitmiş. O ilgi asırlar boyunca hep devam etmiş. Trablusgarp, Balkan Harpleri yılları Batı Türklüğü zor durumda... Türkistan'da Rus işgali altındaki kardeşleri bunu duyar da dururlar mı? şahdan Batur (1839-1912), Balkan Savaşlarında, –cihadla iki bin atlısıyla asker gönderiyor. Gelenlerin bir kısmı İznik'teki Kırgız şehitliğinde yatıyor imiş. Bunu öğrendiğimde, duyulanmadım ve şaşırmadım değil. Bu nasıl bir bağ ki, kendi esaretini unutarak, binlerce kilometre öteye, üstelik at sırtında yardıma koşuyor. Tek başına bu olay bile, Anadolu'dan oralara gidişi millî bir borç haline getirmez mi?

Âdil Hikmet Bey'in anlattıkları ise, sıradan bir yoksul Kırgız'ın durumu ile ilgilidir. ileride bahsedileceği üzere, Türkistan'a farklı bir görevle bir küçük komite gönderilir. Onlar sadece beş kişidirler. –Beş Türklü, Kırgızistan bölgesine ulaşmak için umulmadık güçlükleri göğüsleyerek yollara düşmüşlerdir. Yorgun, yolsuz, açtırlar. Pamir buzlarını aşarken bir Kırgız çadırına –Tanrı misafiri olarak girerler. Ağaçsız, otsuz, karı-buzulu çok bir bölgedir. Çadırda yakacak bir şey yoktur. Ama çadır sahibi, gelenlerin İstanbul Türk'ü olduğunu öğrenince onlara itibar eder. Yakacak, tezek-odun bir şeyler arar. Bulamayınca atının eğerini kırıp ateşe atar. –Hasretine kavuşmuş deli gibidir.İ “Şerefli yurttan kelgen kişiler uluğ butab bence bolodogoy!” (şerefli yurttan gelenler, büyük ve

muhterem kişiler olmaz da ne olurlar?! demektedir. Para vb. teklifleri de, o garip haline aldırmadan reddeder. Onlar, –hırsızlık ve alçaklıktan, yalan ve riyadan arınmış olan millettendirler. Sıradan halktan bir kimsen şu davranışı, –kökü mazide olanı irtibatı anlatmaya tek başına yetmez mi?

İnanç

Toplumsal değerler, milleti oluşturan, kaynaştıran, birlik-bütünlük, yardımlaşma-dayanışma duygularını geliştiren, sosyal ahlâkı şekillendiren bir öze sahiptir. Toplumsal değerleri değiştirirseniz, iyi bir toplum mühendisliği yapmış olur, istediğiniz değişiklikle toplumu da değiştirmiş olursunuz. Çarlık da Bolşevik Rusya da bunun bilincinde olduğu için Müslüman Türk toplumlarını aşındırmak, istedikleri yönde dönüştürmek için ellerinden geleni arkaya bırakmamışlar. Toplumun kendi inancını öğrenmesine getirilen sınırları, toplum önderlerini istedikleri tipte yetiştirip kitlenin önüne koymaya, ortak anlaşma-haberleşmeyi sağlayan alfabeyi neredeyse her boya göre farklılaştırmaya başlamışlar. Daha sonra istenmeyen inanç, düşünce adamlarını katledip, öğrenme-yetişme işini tamamıyla Rus okullarında gerçekleştirmeye yönelmişler. Böylece, devam etmesi gereken nesiller arası bağ koparılmaya çalışılmış. Ezanlı semtler tamamıyla ezansız, camili mahalleler camisiz hale getirilmiş. Ancak merkezi bazı yerlere komünist düşüncede veya Rusya'ya hizmette güvendikleri insanları din adamı adı altında yerleştirmişler. Fakat bütün bunlara rağmen inancı tamamıyla silip-yok etme çabaları arzuladıkları sonucu vermemiş. İnsanlar hayatlarına yansıtmasalar bile iç dünyalarında bir kimlik belirtisi olarak değerlerinden kırpıntılar saklamaya devam etmişler. Bağımsızlığın kazanılması ardından meydana gelen hava inanca dönüş yollarını azar azar da olsa açmaya başlamış.

Yalnız öze dönüş yolları tuzaklarla doludur. Bunlardan ilgi çekici birinden az da olsa söz etmek gerek. Bu denemelerden birinin adı Tengricilik. Sovyet tasallutundan kurtulunca halkın kendi köklerini, millî kimliğini arama tabii arzusunu; nedense bin yıllık İslâmî süreci atlayarak-yok sayarak daha eskiye yöneltme çabasıdır. Önce Tataristan'da bu hareket ilk "Bizneng yul" (Bizim yol) adıyla başlatılır sonra "Tengirçilik" (Tengricilik) isimi duyulmaya başlar. Sonra Rusya ve Kırgızistan'da yayılması istenilir. Kırgız yazar Choyon Ömüraliev Tengirçilik adlı kitabının kapağını, eski Türk yazılarına benzetir. Fakat yazı Kiril Alfabesi ile yazılmıştır. Ama gelişme istenilen düzeyde olmaz. Çünkü Tengricilik, halkın arasında yaygın

olan bir heves değildir. Bunun üzerine, _devlet tarafından desteklenmeye ve enstitüleri kurulmaya başlanır.' 1990'larda üretilmeye başlanan yeni inanç, 1997'de Kırgızistan başkentinde Tengrici topluluğunun kurulması ile boy gösterir. Beş yüz bin resmi üyeye sahip olması, _Tengir Ordo'(Tengri'nin Ordusu) adıyla bir kuruluşunun bulunması resmî destekle birlikte önemsenmelidir. Zaten kurucusu da Kırgızistan parlamentosunda milletvekili olan Dastan Sarygulov'dur, aynı vekil tarafından yönetilmeye devam edilmektedir. Bu kuruluş İstanbul Üniversitesi Türk Dünyası Araştırma Merkezi ile de işbirliği içindedir. Tengir Ordo'nun çalışmalarına diğer Türk halklarının da ilgisini artırmak için çalışılmakta, Türkistan medyasına konu yansıtılmaktadır. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile Kırgızistan'ın Devlet Başkanı Askar Akayev de destek vermişlerdir. İki devlet başkanı da konuşmalarında _Tengriciliğin Türk halklarının ortak millî ve geleneksel inancı olduğunu daima' vurgulamışlardır (Bkz. Tengricilik: Orta Asya ruhani köklerinin arayışında/Marlene Laruelle, <http://www.ebilgi.com/index.php/Tengricilik>, 15 Haziran 2007).

Çok Şüphencilik doğru mudur, tartışılabilir. Ama burada Amerika'nın _İlmlî İslâmî'na rahmet okutacak bir Rus çengelini görmemek için herhalde dünyadan çok habersiz olmak gerek. Rusya veya mankurtları, _Madem ki, komünist ideoloji, ateizm telkinleri ile Kırgızları istediğimiz kadar saptıramadık, bari yeni bir inanış gibi İslâm öncesine dönüşü teşvik ederek İslâm Medeniyeti ile yeniden tanışmayı engelleyelim' diye düşünüyor olmalılar.

Bütün farklı çabalara rağmen, beş yıl öncesine göre İslamî gelişim daha görülür hale gelmiş. Her yerleşim yerine, her köye son beş altı yıl içinde cami, mescid yapılmaya çalışılmış. Vehhabilerin, Hizbullah'ın çalışması, Arap yardımı ulaşılmış. Arap aksanı ile ezan, kaamet, Merkez Camii'nde görülüyor. Namaz kılanların %90'ı genç.. Farz kılınıp çıkılıyor.

Bişkek Merkez Camii'nde Cuma kılanları görmek bizim için şanstı. Cuma sonrası cami avlusuna çıkınca neredeyse yaşlıların çoğunun fotoğrafını çekmeye çalıştık. Bunlar içinde 97 yaşında olduğunu belirten, Kırgız millî kıyafetleri içinde, artık ferî kaybolmuş gözleri ile ayakta durmaya çalışan bir _Yahşi Koca' ile tanıştık. Türkiye'den geldiğimizi söyleyince çoğunu, peş peşe sıraladığı dualarını dinlemek hoştu. Anlayamadıklarımızı, anladıklarımız tamamlıyordu. Bu arada kendi özel durumunu da aktarıverdi. Hanımı ölmüştü. Ama o yine şöyle diyordu: –Allah size güç bolsun. İ Yaşlı Kırgız yüreği, yine Anadolu'dan kardeşlerini öne çıkarmaya yöneliyordu. _Âmin' demek gerekmez mi?

Cami avlusunda başörtülü, Kırgız kadınları da vardı. Fotoğraf için izin istediğimde vermediler. Herhalde belli bir hassasiyeti gözetiyorlardı. Aynı durumu sokakta satıcılık yapan bir Kırgız hanımda da gördüm. Piyango tezgâhı başında fotoğrafını çekmek için izin isteyince sert bir şekilde reddetmişti.

Kırgız Olmak Bir Dram

Dinî hayatın Bolşevik dönemde nerden nereye geldiğini kendi ailesinden bir Kırgız görevli anlatmıştı. Dedesinin babası şermat, yirmi yıl medrese tahsili görmüş biridir. Hikâyesi dinlemeye değerdî.

Dede şermat, Oş'dan Özbekistan'a giderek orada uzun süre medresede okur. Otuz yaşına geldiğinde memlekete döner. Devrine göre yuva kurmak için ileri yaştadır. Evlilik için geç kalmıştır. Kız istemeye kayın babası olacak kişiye kendisi gider. Ama dünürlüğü bir başkasına, kendi oğluna ister gibi yapar. Damat adayının özelliklerini sayar, döker. Kız babası, öyle bir damadı benimsediği için evlenebilir. Çünkü kayın pederi bilge, zeki adamdır. Çocuklarını, değerlerine bağlı yetiştirmeyi kurmakta kendisi de model oluşturmaktadır. Yalnız devir değişmiştir. şikâyet edilen Çarlık devrine neredeyse rahmet okutulacak zulümler yaşanmaktadır. Devir Stalin zamanıdır. Nerede akıllı, aksakal, bilge, topluma lider olabilecek insanlar varsa toplanıp mahkûm edilmektedir. Bir süre sonra da bunlar toptan öldürülmektedir. O bütün bunlara rağmen bir yuva kurar ve çoluk-çocuğa karışır. Öğrendiği dinî hayatı da yaşamaya gayret etmektedir.

1937'de Stalin zulmü onu da bulur. Başına –sarık sardığıı için toplananlar içinde yer alır. Türk kökenli elemanlara da güvenmeyen Rus ajanlar, yerleşim birimlerini gezerek bilgi

toplamaktadırlar. Böyle bir ekip, dedesinin yerleştiği yere gelirler. Küçük çocuklara sorarlar: –Ne iş yapıyor? İ diye. Çocukların, –Kuran okuyor, namaz kılıyor. İ dediklerini topluyorlar. Önce Çu Hapishanesine gönderiliyor. Sonra, bir gece öldürüyorlar. şermat Dede, de böylece şehitler kervanına katılır. Binlerce Kırgız ileri geleni, ortadan kaldırılmıştır. Stalin yönetimi, böylece sadece yirmi bine yakın Müslüman Türk ileri gelenini öldürmüyor; geride kalanların da gözünü yıldırıp

sindiriyor. Onları kitle halinde başsız bırakıyor. Artık baş Rus'tur. Rus kültürü, ateist inanç egemendir. Çocukları kendi anne ve babasına karşı kullanan, aile sadakatini değil, aile düşüncesini bile yıkmaya çalışan bir anlayış egemendir.

Geriyse o devrin şartları içinde büyötmeye çalıştığı bir oğlu kalmıştır. Yakınlarda doksan yaşında iken ölen Madyar (ölümü 2005). O Rus yazısıyla okuma-yazma bilmiyor. Ama babadan Kuran, dini bilgiler, namaz kılacak kadar sure öğrenmiş. Madyar, II. Dünya Harbi'nde Ruslara katılıp Almanya'ya karşı savaşa gitmiyor. Sebep, Ruslarla birlikte domuz eti yiyecekleri içindir. Bunun üzerine yakalanıp hapsediliyor. Hapisten sonra, OĖ Kızılıkaya -kömür madeni-__da çalışıyor. Issık Göl tarafında çöban durup savaş yıllarını kaçak olarak geçiriyor.

Tabi bu arada dede, hiç Rus okulunda okumamıştır. Ama okuyan evlatlarına da engel olamaz. Bir oğlu yüksek tahsilden sonra okul müdürü olunca, o istememiş. —Aman görevde yükselmeyin, üst makamına çıkmayın! diye tembihlemiş.. Sebebi o çok iyi biliyor çünkü. Rus yönetiminde yükselme yolunun, ruhî- ahlakî alçalıştan geçtiğinin farkında. Bu alçalışa evlatlarının düşmemesini istiyor.

Uyarıları hapiste öldürölen babasını tecrübesini de taşıyor: —Rus gibi kâfir çıkmayın.! diyor. O babasından öğrendiği kadarıyla yaşamaya gayret ettiğii için, hiç kadın eli sıkmamış. Kendi oğlunun kaynanası, evinde acele elini sıkıyor. Bunun üzerine Cehennemde yanmamak için kefarete orucu tutuyor. O, öğrendiğini uygulamada titizdir. Yalnız bir süre sonra, Rus okullarında yetişen evlatları, onun namaz kılıp ağlamasına, her fırsatta Kuran okumasına bakarak, durumu —kafayı üşüttöl diye değerlendirirler. Onun için Türkiye'de okuyan kızının oğlu yetişinceye kadar o yalnızdır.

Bu yüzden fotoğraf çekilmesine izin vermiyor. Helâda kâğıt kullanmıyor; toprak, kesek kullanıyor. —Kâğıtta yazılacak yer varsa yazıda kullanılmalı, deyip kullananlara da kızıyor. —Keseğiniz yoksa ben getireyim! diyor. Rus kültürüne direnişin âdeta bir —Samurayıdır. Bir ara ticaret yapıyor. Bilmeden rakı satıyor. şüphelendiğii için, cami imamına soruyor. —Sen içki sattın, hacca gitmen uygun değil dediğii için gitmiyor. Torununa başörtölöl molla kızını gelin almak istiyor.

Ama genel gidişse onun hassasiyeti ne kadar engel olacaktır ki? Üniversite okumuş iki oğlundan büyüğü Fizikçidir. Küçük, Rus politeknik okulunu bitirmiştir.

Okul müdürü olan fizikçi oğlu, kız kardeşinin oğlu olan yeğenini sorguya çeker. Türk okullarında okuyan gencin, davranışlarındaki değışiklikğinin farkındadır:

—Namaz kılar mısınız?

Evet -hayır keskinliğinde cevap beklenmektedir. Geçirtirince anlayışla karşılıyor.

Bir Demet Yemek

Kırgız yemeklerinde, bazılarını başkentte görüp tatmak mümkün oldu. İşte bunlardan birkaçı:

Sağlık: 5 parça et şişse dizilerek hazırlanıyor. Anadolu'daki şiş kebabının atası gibidir.

Mantı: İçi etli çok büyük hazırlanıyor. Tek parçanın iki lokmada yenmesi gerek. Ama ben dört defada bitirebildim.

Logman: Ev makarnasından çok uzun, çatala sarılıp dişle kesilerek yeniliyor. Yalnız biz çatalla uzun logmanı yemeye çalışırken şoförümüz Ramazan, Çin tipi çubukla hem de gayet pratik yiyebiliyordu. Ona bakarak, biz de deneyelim istedik. Fakat, iki parmağaa eklenen iki parça çubuğaa dans ettirerek makarnayı kıstırıp götürme ayrı bir ustalık gerektiriyor. En iyisi, biraz uğraştıktan sonra çubuğuu Türkiye'ye hatıra olarak getirmek idi. Öyle de yaptık.

Tatar Çayı: Bildiğimiz kara çay idi. Ama neredeyse çorba tası büyüklüğünde fincan içinde içiliyor. Kaşık yok. Anlayış şu: –Issık çay, sıcak içilir.İ

Samsa: Hilâl tipinde börek gibi. İçi et dolu yiyecek.

Yalnız şu iyi fark ediliyor. Kırgız yemekleri, hormonlu değil. Kokusuyla, tadıyla lezzetini koruyor. Dileğimiz, ağız tatlarının kaçırılmamasıdır.

Manas Üniversitesi

Kırgızistan dışarıdan sanıldığı gibi değil, üniversite sayısı yönünden zengin bir ülke. 44 üniversitesi var. Bunlardan 14'ü devlet üniversitesi. 20 özel üniversite var. Yabancı ülkeler adına açılan üniversiteler içinde Türkiye, Kuveyt, Rusya, ABD olmak üzere 4 yabancı üniversite var. Yalnız adı üniversite olarak geçen kurumlar içinde ilgi çekici örnekler var. Bunlardan birisinde sadece ziraat fakültesi ve 8 bölümü bulunduruyor.

Manas Üniversitesi, Bişkek'te bizim için en dikkat çekici yerlerden. İki ayrı yerde yerleşmiş. Geniş alanı da kaplıyor.

Üniversitenin kuruluş süreci 1995'te İzmir'de başlamış. –Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti hükümeti arasında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek şehrinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi kurulmasına dair anlaşma" yapıp onaylanmış. Ardından da 1997-1998 eğitim-öğretim yılında öğretime başlamış. Üniversite, Kırgızistan uyruklu öğrencileri kendi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezince yaptığı sınavla, Türk öğrencileri Türkiye'nin Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezince yapılan Öğrenci Seçme Sınavı ile diğer Türk ve akraba topluluklarına mensup öğrencileri de yine Türkiye'nin Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezince yapılan TCS (Türk Cumhuriyetleri Sınavı) ile alıyor. 2002 itibariyle 4 fakülte, 2 yüksek okul ve 2 enstitüye ulaşmış. Lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında iki bine yakın öğrencisi bulunuyor.. YÖK, bünyesinde Türkiye'deki üniversitelerle aynı statüde özerk bir kurumdur.. Eğitim-öğretim parasızdır. İhtiyaç sahibi öğrencilere burs, ayrıca Akademik Başarı Bursu da verilmektedir. Ders kitapları karşılanmaktadır. Ucuz öğle yemeği verilmekte, üniversite yurdundan öğrenciler faydalanmaktadırlar. Bunların hepsinden önemlisi, Öğretim Dilinin Türkiye Türkçe'si ve Kırgızca olmasıdır. Ayrıca İngilizce ve Rusça da verilmektedir. Rusça ile talan edilen Türkistan kültür bütünlüğünü sağlama açısından aslında Manas, kutlanması gereken bir ortak adımdır. 4 yıllık fakülte ve yüksek okullarda; Bilgisayar Mühendisi, Çevre Mühendisi, İşletme, İktisat, Maliye, Türkoloji, Tarih, Mütercim-tercüman, Radyo-TV, Sinema, Gazetecilik, Halkla İlişkiler Lisans diplomaları ile 2 yıllık meslek yüksek okulundan ise, turizm ve otel işletmecisi, yiyecek ve içecek işletmecisi ön Lisans olarak mezun verilmektedir. Üniversite kendisine hedef olarak; –Kırgız ve Türk gençleri ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topluluklarındaki gençlerin birlikte öğrenmelerini, ortak anlayış ve işbirliğini geliştirmelerini ve üniversitenin dünya bilimine katkı yapmasını sağlamayı, Türk uygarlığının rönesansına destek vermeyi seçmiştir. Bunun için, –çağdaş eğitim standart ve yöntemleri ile çağdaş üniversite yönetim modelini kullanıp –Kırgızistan yükseköğretim sistemi için bir örnek oluşturacak ve dünya ile entegrasyonda öncü roll oynayacaktır. Hele şu cümle çok çarpıcıdır: –Çağdaş, demokratik ve laik devlet esaslarına inanmış, insan haklarına saygılı, millî kimlik bilincine sahip, manevî değerlerine bağlı, beden, zihin, ruh, ahlâk ve duygu bakımından dengeli, sağlıklı ve toplumsal sorumluluk anlayışına sahip yapıcı ve yaratıcı kuşakları yetiştirecektir. Tabi bu arada, –Kırgızistan'ın

demokrasileşme ve piyasa ekonomisine geçiş süreçlerinin güçlenmesinel, –Türk dünyası gençlerini, ulusal değerlerine bağlı kalarak evrensel görüş ve değerlerle donanmış bireyler olarak yetiştirmek ve uluslararası topluluğun seçkin üyeleri haline getirmekle, –Araştırma-geliştirme, yayın ve bilgi teknolojileri yatırımlarıyla, dünya bilim literatürünün geliştirilmesine ve dünyadaki bilginin paylaşımına, katkıda bulunacaktır. Ana sözleşmeden aldığımız cümleler, masrafını Türkiye'nin karşıladığı üniversitenin, hangi değerlerin taşıyıcısı olacağını anlaşılır hale getirecek düzeydedir. Yalnız böylesine bir sonucu pekiştirmeden gelişmelere bir bakmakta yarar bulunuyor.

80'e yakın farklı etnik grubun bulunduğu ülkede açılan üniversitenin toplum temellerini güçlendirmek üzere harçlar koymasına beklenir. İdarî yapı hâkim anlayışı verecek şekildedir. Anlaşma gereği Manas'ın iki rektörü bulunmaktadır. Biri tabii olarak T.C. diğeri, Kırgızistan adına iki rektör ve eşgüdüm. Kırgızistan adına Eski Ateizm Bakanı, eski valinin şimdi Manas'ta rektör olduğunu; ODTÜ'lü Türk yöneticinin tavrını öğrenince, bazı toplantıların Cuma saatlerine –denk gelmesinin normal karşıyorsunuz. Bir şaşkınlığı da ahlâkî tefessüh ve öğrenciler arası evliliklerin yaygınlığını duyunca hissediyorsunuz. Rusların yeşerttiği çöplük, kokuşmaya devam ediyor. Üniversite çağında gençlerin, yurt-yuva kurması aslında tebrik edilecek bir gelişme. Ama buradaki, meşru yuva kurma niyetinin dışında bir gelişme. Toplumunu, –ailel denen müthiş çekirdeğin ayakta tutacağını kabul ederseniz, çekirdeği oluşturan parçalardaki aşınmayı nasıl değerlendirirsiniz?

Manas, iki devletli, iki rektörlü ama Türkiye'nin emeğinin çok geçtiği bir üniversite. Elbette Kırgızistan'ın emeği de yabana atılacak cinsten değil. Cumhurbaşkanı Akayev tarafından yeri tahsis edilmiş. Ki burası, Bişkek'in eski havaalanıdır. Akayev, devlet başkanı iken her türlü toplantıya katılıp, destek vermiş. Keşke şimdilerde, Rusya'da öğretim üyesi olarak çalışacağına, burada tecrübelerinden insanlarını faydalandırmaya devam etseydi, edebilseydi.

Eğitim düzeyi ile ilgili sıkıntıların olduğu belli. Dünyanın birçok yerinde benzerlerinin olması, burada işitilene normalleştirir mi, bilinmez. Duyduğumuza göre, Manas'ta lisans tezi ayrı bir öneme sahiptir. Tez, ders olarak danışman ile birlikte işlenmekte, savunması da devlet üniversitesi görevlileri huzurunda yapılmaktadır. Tabii kuralın böylece uygulanması, bazen mümkün olmamaktadır. Diyelim ki, iki yüz somluk bir öğle yemeği sonucu, nezaket ilişkileri içinde lisans tezi; daha görülüp-incelemeden –cahşil (yahşi-güzel, mükemmel) olduğu söylenilerek geçebilmektedir.

Zihninizde, ister istemez bazı sorular dönmektedir. Diyelim ki, Türkiye'nin bu topraklarda bir misyonu olmalı mıdır? Bu misyon –piyasa ekonomisi, laiklik anlayışını taşımak mıdır? Bağlar nasıl güçlendirilebilir, irtibatlar, kardeşlikler nasıl sıkılaştırılabilir? Güç birliği, iş, aş, fikir birliği nasıl gerçekleştirilebilir? Diyelim ki bütün bunlar, Batılı değerlerle, ateizmle gerçekleştirilebilir mi? Hemen çevrede sıcak örnekler gözükmemektedir. Sağlık sektörüne yardım eden Japonya, Hollanda'nın haç işaretini öne çıkarması, kiliselerin çoğalması; kovboy şapkalı, nal gibi kocaman haç işaretli Amerikalıların duruşu, bir misyon emaresi değil midir? Kiliseye, misyoner ordularına karşı, ata yurdunu hangi değerlerle elde, ayakta tutacaksınız? On yıldır, bir küçük mescide bile koca üniversitede ihtiyaç duyulmaması normal midir?

Bu geniş bozkırlarda, Rusların misyonu bellidir. Geniş yol, yüksek bina, merkezi ısıtma, aydınlatma, iletişim, sanat (bale, tiyatro, sinema, musiki) hep düşünülmüştür. Ama insanların mutlu olması için bunlar yeterli midir? İslâm varlığı, sonuna kadar rahatsız edici bulunmuş, onun izlerini, varlığını

silme konusunda gayet ceberut ve hain davranılmıştır. Namaz suç, oruç suç, Kuran dehşet verici bir iş olmuş, o tür eğilimler şiddetle cezalandırılmıştır. Ateizm, karşı –dinl olarak, Rus varlığının, komünizmin bakiyesinin temeli kabul edilmiştir.. Nikâhsız ilişkiler, aile mefhumunun yok edilme çabası, onun toplumsal dayanağı alkolü, her fırsatta yaygınlaştırma görev addedilmiş, meşrulaştırılmıştır. Yerleşik ahlâkı yıkmada, insanların en tabii ihtiyaçlarını gidereceği helâların, banyoların kullanılması bile ihmal edilmemiştir. Rus, kültürü yerleştğinde, –Türk’ünl ortadan kalkacağını, Ruslaştırma işinin kolaylaşacağını, dolayısıyla Kırgız coğrafyasında Rus hâkimiyetinin kalıcı hale geleceğini bilmektedir. Komünizmin iflası ile Kırgızistan’a gelip, üniversite alanında Manas gibi Türkiye’ye pahalı gelen yatırımı yapmak, –misyonsuzl ne işe yarayacaktır?. Türk varlığına hizmet olacak mıdır?

Başka üniversitelerde öğrenciden yıllık ücret alınırken Manas’ta öğrenciden para alınmadığı gibi, burs verilmesi güzel bir davranıştır. Fakat Türkiye, oraya hangi değerleri taşıyacaktı? ABD, Rusya, Çin vb. ile karşılaştırıldığı zaman Müslüman Türk varlığını oralarda kalıcı hale ne getirecektir?

Türkiye’nin buradaki varlığı, sanki batılı değerlerin taşınması işine yarıyor gibidir. O zaman bu çabaların sonucunda kazanan Türkiye değil, sonuçta Rusya, Avrupa ve ABD olacaktır. Onların değerlerini, ahlâkını güçlendirme, Türk parası ile başka kültürlerle hizmet anlamına gelmez mi? Eğer bir değeriniz varsa onu taşımak, varlığınızı kalıcı kılmak anlamına gelmez mi? Devamlı var olacaksınız; kültürünüze, medeniyet değerlerinize uygun onları, bedeni ve ruhu ile taşıyacak model insanlarla, örnek kadrolarla oralara gitmeli değil misiniz? Amerikalı, kovboy şapkası, nal gibi haçlı misyonerleri ile sosyal taban oluşturmaya çalışırken, küçük desteklerini bile büyük reklâmlarla topluma lanse edip –iyiliğinin benimsenmeye çabalarken, onlardan çok daha fazla harcayan Türkiye’nin; adsız sansız, daha doğrusu kültür ve medeniyet değerlerinden uzak, hatta onlara hasım bir laik tavrı sergilemesi kime hizmettir?

Bu tavrın; Türk’e, varlığına, ailesine, toplumsal geleceğine, siyasetine hizmet olmadığı açıktır. Kırgızistan’daki Arap üniversitesiyle, Vehhabî varlığının gün geçtikçe güçlendirildiği düşünülürse, Türkiye’nin misyonsuz, renksiz ya da batıcı tavrının kimlerin işine yaradığı görülecektir. Doğuştan itibaren İngilizlerle iş birliğini tercih eden, Osmanlı düşmanı Vehhabiliğin; Türkistan’a, Bosna’ya taşınması, Türkiye’nin dalını-kolunu, gönül bağı olan topraklarda kesmek değil midir? İngiliz Dominyon bakanlığı, Arap coğrafyasında Vehhabiliği boşuna mı çıkartmıştır? Hilâlin, bin yıllık temsilcilerinin, misyonlarını hatırlama zamanı gelmemiş midir? Hizmet, niçin Rus’a, İngiliz’e, ABD’ye?

Batı Değerlerinin Taşeronluğu Yeni Değil..

Mevcut durum, acı acı –dünüll düşündürmektedir. Zihniniz, ister istemez 1914’teki uygulamaya gidiyor. Dünden bugüne, tavrımızdaki, düşmana hizmet yönelişini geçmiş bir örnek üzerinden görmekte fayda var. 1914’lerde aynı topraklardaki eğitim faaliyetini okuyunca ister istemez, Batı değerlerinin taşeronluğunun yeni olmadığını düşünüyorsunuz.

Rodoslu Ahmet Kemal İlkul, Doğu Türkistan’da Kaşgar’da okul açar. Kendisini İstanbul’dan götüren Musa Bayzade Bahaeddin Bay’dır (1851-1928). Okulun adı da; Dârümuallimin-i İttihat’tır. İstanbullu müdür, burada altı yıl kadar çalışır. Kendisine dersaneleri geniş, yatakhaneleri temiz ve havadar güzel bir bina tahsis edilmiştir. Fakat Türkiye’den gelen bir Türk’e duyulan derin muhabbete

rağmen, bir süre sonra mektepten çocuklar alınmaya başlanır. Sebep, sonradan anlaşılır.. İttihatçı, heyecanlı vatansever müdür, toplumu incitmiştir. O ise taşıdığı kültürel değerlerle ilgili olarak işin farkında gözükmemektedir. Durumu, daha sonra gene İttihat ve Terakki ile irtibatlı Türkiye'den giden –Beş Türkl, fark eder. Nasıl fark ettiklerini de yazarlar. Ziyarete gittiklerinde okulun, küçük mescidini de gezmişlerdir. Mescidde gördükleri manzara, dikkat çekicidir. Zira mihrap tarafında, üç İttihatçı liderin; Mahmut Şevket Paşa, Enver ve Niyazi Beylerin resimleri asılıdır. İttihatçı-vatansever öğretmen, Türkiye'yi Kaşgar'da mescide siyasetçi fotoğrafları asarak temsil etmekte, halkı modernleştirmektedir. Hâlbuki orada Rus zulmüne uğramış halkın gözünde –camiye resim asmak, bütün ahalinin yüzüne tokat atmak demektir. Fakat Türkiye'den giden müdür, bu kadarla kalmamıştır. Bir minare resmi yapar. şerefesine de bir eşek resmeder. Eşeğin başında sarık sarılıdır. Sonra bu resmi Çapiroğrafla çoğaltarak dağıtır. Bu tavır –tokatlıtan da ağırdır. Rüşdiye (ortaokul) mezunu müdürün, –medeniyet hakkındaki düşüncelerinin ürünü olan bu tür çabaları, toplum, ulema ve onların tesiri altındaki halk üzerinde yeterince etkili olmuştur. Bunun üzerine Türkiye'den üstüne gidenler, yanlış düzeltme, okula yeniden bir plan ve program yapma doğrultusunda çabalar sarf ederler (Âdil Hikmet, 116-119).

Asında doğrudan, vatani için çalıştığını hatta fedakârlık yaptığını düşünen Batı etkisi altındaki okumuşun, kendi milletin değerlerine saldırmasının; millete değil, çözücü etkisinden dolayı düşmanlarına hizmet olduğunu bir türlü akıl edememesinin tipik bir örneğidir bu. Diyelim ki, millî bütünlüğü parçalayabilmek için değişik zümreleri, işgal yılları boyunca durmadan yerleştirerek insicamı bozmayı, Ruslaştırmayı düşünen çaba karşısında en önemli engel; toplumun ortak değerleridir. Dilleri, ırkları, tarihleri ayrılarak hasım haline getirilen aynı kökende insanları, en iyi kaynaştıracak olan, bir yerlerde baskılanmış olan ortak inançlarıdır. Hele Haçlı saldırılarının ortak karakteri olan Hıristiyan yayılmacılığı karşısında, geleceği dinî yönelişin belirleyebileceğini öngörmek affedilemez bir basiretsizliktir. Geleceği din belirleyecek gözükmemektedir. Öyleyse o, niçin Hıristiyanlık olsun, sorusunun sorulması gerekmektedir.. Ama neylemeli ki Mankurtluk, son asrın en büyük –gönüllü düşman yandaşlığı olarak yine karşımıza çıkmaktadır.

Bişkek'in Manas Caddesine takılıp kalmak doğru mu? En iyisi oradan yürümeye devam etmek.

Bişkek caddelerinde ilk bakışta dikkati çeken yarım burunlu dolmuşlar. Yeşili, kırmızısı, sarısı ile Alman yapımı minibüsler. Bunlar Almanya'dan bin dolar civarında fiyatlara alınıp burada 2.500 dolar gibi satılıyormuş. Yaşları da genelde on-on beş yıllık araçlar. Yollar kar kaplı olduğu halde arabalar zincirsiz. Uzun süre kar üstünde araç kullandıkları için alışkınlar.

Cadde üstünde tanıdık mağaza adlarını okumak mümkün. Kelebek Mobilya, bunlardan.. Beta beş katlı bir mağaza. Yalnız iç kargaşa sırasında, beş katı da yağmalanmış. Bunda biraz da Kırgızistan'a gelen yabancıları varlıklı görmenin rolü de var. Bir tanıdık, yabancı iş adamlarının –yürüyen dolarlar olarak görüldüğünü anlattı. Onun için tenhalara yalnız dolaşmanın bazen tehlikeli olabileceğini, bazı serseri insanların saldırısına uğranılabileceğini aktardı.

Alatoo Meydanı, Özgürlük Abidesi bir başka büyüklükte. Meydan, yüz binleri alacak genişlikte tasarlanmış. Özgürlük Abidesi ise, arkasına aldığı Tarih Müzesinin önünden dikey olarak alabildiğine göğe boy atmış.. Yüksek kaide üstünde, Kırgızistan özgürlüğünü simgeleyen kanatlı melek ile elinde

Kırgız bayrağının sembolü var. Kaide üzerindeki, tündük yani çadır, Kırgız hürriyetinin simgesi. Normalde öyle değil mi? Keçe çadırın dışına çıktığınızda, uçsuz bucaksız bozkırlara; başınızı kaldırdığınızda mavi göklerin derinliklerine bakıyorsunuz. Her ikisi de çekici ve sizi özgürlüğe çağırıyor.

1991'den önce o abidenin yerinde; meydana hâkim, elini açmış konuşan bir Lenin heykeli bulunuyormuş. Heykel oradan devrilmiş. Sakın bu heykelinin, bazı ülkelerde olduğu gibi jilet fabrikalarına gittiğini sanmayın. Ön taraftan, müzenin arka tarafına taşınıp oraya dikilmiş. Sanki Lenin, bir süreliğine yeniden meydana çıkacağı günleri geri getirmek üzere pusuya yatmış gibi.. Bu duyguya, müzeyi gezdikten sonra özellikle kapılıyorsunuz.

Tarih Müzesi veya Felâketin Böylesi

Dünya dengelerinin terazi kefelereinden doğusunu indirecek veya kaldıracak bir değerinde Kırgızistan. Uzaktan karalar içinde, açık denize kıyısı olmayan küçük bir ülke, az ve gariban bir nüfusu barındıran devlet olarak görüldüğüne bakmayın.

Tarih müzesi, kültür-hâkimiyet-değerler savaşının alanı gibi. Müzeye geniş bir meydana giriyorsunuz. Miting, büyük konser ve sosyal etkinliklerin gerçekleştirildiği meydanın ön kısmında, resmî kıyafetli askerler tarafından nöbet tutuluyor.

Müze, yerinden kalkmaktan pek hoşlanmayan görevlilere sahip.. Belki bu durumun sebebi, rehberlik yapmak için ziyaretçilerden 800 somun istenmesi. Eğer bir görevlinin size anlatmasını istiyorsanız, Yeni Türk Lirası ile 24 liraya kıymamız gerek. Değilse görevliler masada, telefon başında duruyorlar. Kapı açık kaldığında, girenlere işaret ederek ağır kapının kapatılmasını istiyorlar. Zira kardan düşmemek için dikkatli, ellerinizi denge unsuru ve düşerken koruma işini üstlenirler diye açıkta tutarak girdiğinizde, soğuşu da içeri alıyorsunuz. Üstelik yüksek kapı, üç katlı müzeye iyi bir soğuk hava cereyanı veriyor. Müzede, fotoğraf çekmek yasak.. Yalnız yüz som veren, bir makine ile fotoğraf çekme hakkını elde edebiliyor. Onca yoldan sonra üç Yeni Türk Lirasının sözü mü olur?

Kırgız keçelerinin üzerine serildiği geniş, görkemli merdiven paylarında, müze görevlisinin önünde tek makine ile pozlar alıyoruz. Ama üst katlarda, flaşlardan patlayan patlayana..

İhtişamlı olmasına dikkat edilen beton bina Rus kültürünün; içini sıcacık hale getiren nevrüz çiçeğinin stilize edilmiş şekillerinin süslediği keçelerse Kırgız kültürünün eseri. Yalnız keçelere motifler dikilerek işlenmiş. O su, ter, kanşımı emeğin üzerine döküldüğü; kol dirsek, dizlerin sıkıştırdığı tepme keçeler değil. Tabi, keçe üzerindeki nevruzu, farklı görmek gerek. Keçe üzerinde sade bir motif gibi dursa da adını taşıyan –Nevruz Bayramı, Kırgız Türkleri için özgürlüğün ve Müslüman kimliğini korumanın bir aracı ve sembolü..

Keçeye bakarak, halk ruhunun derinliklerine nüfuz ettiğinizi düşünüp rahatlama gafletinde bulunmayın sakın. Keçe arlarından yukarıya tırmandığı zaman gördükleriniz sizi şoke edebilir..

Müze, önündeki bağımsızlık abidesinin karşısında. Ama müze içindeki görkemli merdivenin alınıdaki Lenin büstü ve kabartmalar, kabartma tepesindeki orak-çekiç işlemeli Rus bayrağının ihtişamlı duruşu görünüş ve anlam olarak şaşırtıcı. Müze, kültür emperyalizminin sembolü, –idraklere vurulan Rus zincirlerinin daha kırılmadığının somut işareti.. Bağımsız Kırgızistan'ı düşünürseniz, manzara dayanılır gibi değil. Alttaki abidede vurgu Lenin heykeline odaklanmış. İkinci kata çıktığımızda da, müzenin dört bir yanında Lenin görüyorsunuz. Lenin büstü, halka yüksek

platformdan hitap eden Lenin heykeli, ondan etkilenen halk, üzerinde manifesto sayfalarının dolaştığı yoldaş heykel ve kabartmaları; mekâna, müze değil de modern zamanın –Lenin Mabedil intibasını veriyor.. Müzenin ikinci katı, ağır-etkileyici bir hava içinde tamamen orak-çekiç ve Lenin'e tahsis edilmiş. Meydandaki bağımsızlık anlayışı sanki ağır demir aksamı müze kapısından içeri henüz girememiş gibi. Kültürel bağımsızlığın anlamının geliştirilmediği yerde emperyal tahakküm hükmünü icraya devam ediyor.. Mevcut duru, –artık bunlar da müzelikl diye izah, her halde mümkün olmasa gerek.

En üst katta başlangıçta biraz rahatlıyorsunuz. Burada Kırgız tarihine, etnografyasına, kültürel birikimine ait malzemeler sergilenmiş. Arkeolojik buluntular, ahşap lahit içinde, mummyalı ceset, oklar, kılıçlar, eski makineli tüfek kalıntıları, mezar abidelerinden balballara, gerçek bir Kırgız çadırı eşlik ediyor. Kubbeli, keçe kaplama, kapı ve pencereli tek geniş dairevî odalı Kırgız çadırının ortasında, kırmızı çamçağı, testi ve tasları duruyor.

Yalnız aynı katı ilerisinde bir resim var ki insanın kanını dondurmaya yetiyor. Bir millet, kendi müzesinde ancak bu kadar aşağılanabilir.. Manzara şöyle resmedilmiş: gururla hatta göbeğini öne çıkartarak dikilip geriye kaykılmış bir üniformalı Rus, –dünyayı ben yarattım! havasında duruyor. Elinde, ipinden çektiği tasmalı köpek de sahibi gibi.. Bir fark, o bütün gücünü çenesine verip havlıyor. Karşılarında ise, Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen gibi; kıyafetlerinden Türkistan Türklerinden oldukları anlaşılan insanlar duruyor. Ama ne duruş.. Mağrur Rus efendileri önünde diz çökmüş ve öne kapaklanmış vaziyette.

Resim, elbette sadece sıradan bir aşağılamayı temsil etmiyor. 1916 yılının kanlı vahşetini de insanlara –ihtar! mahiyetinde hatırlatıyor. –Efendinize bağlı kalmaz, önünde diz çökmezseniz başınıza geleceklere katlanmak zorunda kalacaksınız! mesajını zihinlere çakıyor.

Ne demek bu belli. 1860'lı yıllardan itibaren Kırgızistan'ı işgal eden Ruslar, 1916'da bir bağımsızlık isyanı ile karşı karşıya gelmişler. Halk, –yeter! demiş. Düşünün uçsuz bucaksız kırlarda, keçe çadır içinde göğün altında yalnız ve özgür yaşamaya alışmış, atlarının üstünde asırlardır hürriyete, hür yaşamaya koşan insanların Rus'a boyun eğmesi ne kadar zor ve onur kırıcı bir haldir. Başkasından emir almamak için ihtiyacı olduğu halde inşaatlarda işçi olmayı bile onur konusu yapan insanlar için Rus tahakkümü, tahammül edilemez bir durum.

Konu, biraz daha üstünde durulması gereken önemde.

Önce de anıldığı gibi, bu yaylalar Ruslar tarafından işgal edilip Rus yerleşmesinin merkezi haline getirilmiş. Peki, neden Ruslar, zaten işgalleri altındaki insanlara Kırgızlar dâhil saldırır? Aslında bunun Rus yayılcılığı, yönetim anlayışı ile ilgili bir geçmişi var. Burada, Ruslara karşı 1914'ten itibaren mücadele veren Âdil Hikmet Bey, Asya'da Beş Türk adlı hatıratında durumu anlatır. Ruslar, I. Dünya Harbi'nde Türkistan'dan asker toplayıp Batıdaki kardeşlerine yani Osmanlıya karşı kullanmak istemişlerdir. Müslüman Türk halkı huzursuzdur. İşgal altındaki huzursuzlukları, Rus adına asker olarak kullanılma söz konusu olunca katlanmıştır.

Rus Çarlığı'nın istediği insan miktarı 484 bin Türkistanlıdır. Zorla bu miktarın iki yüz bini cepheye alınır. İki yüz bin kişiden çok azı daha sonra dönebilmiştir. İstenilen sadece can değildir. Türkistanlının malı da istenilmektedir. Rusya'nın Türkistan Umum Valiliği eliyle Türkistan'dan, Rus cephelerine 654.388 ton pamuk, 38.004 m2 dayanıklı yün halı (koşma), 49.744 ton et, 70 bin sığır,

12.797 deve, 2.4 milyon altın ruble toplanıp götürülür (Hayit, 1997, 9, 11). Türkistanlıların işgal altındaki acılarına Osmanlıya karşı savaştırılarak kardeş katli de eklenmek istenilmekte, maddî varlıkları işgalci hesabına harcanılmaktadır. Huzursuzluk büyüktür.

Bütün bunlara karşı Osmanlı Devleti de, tedbir geliştirir. Patlamaya hazır bir dev küle vardır. Güvenilir elemanlardan beş kişilik bir ekip, bu topraklara gönderilir. Yıl 1914'tür. Rus, İngiliz engellerini, istihbaratını aşarak Türkistan'a farklı kılıkta girebilmek pek müşkül olmuştur. Ama onlar, idealisttirler, gayretlidirler. Aynı zamanda, –bir ellerinde kılıç, diğer ellerinde meşale taşıyan ihtilâlcilerdir. –Cetlerinin doğduğu yerlerde uğraşmal gayesiyle yola çıkmışlardır. –Teşkilât-ı Mahsusa mensubul olan bu serdengeçtilerin, yerli halkla birlikte Ruslara karşı ata yurdunda kalkışma çabaları sonuç verir. En yoğun da bugünkü Kırgızistan topraklarında başarılı olurlar. Başarı sebebinde, haklılık vardır. Hasbîlik vardır. Feragat e fedakârlık vardır. O saf, candan, dobradobur insanlar; istemedikleri, bunaldıkları Rus işgaline karşı kolay harekete geçerler. Bu çalışma, bir bakıma Türkiye açısından Doğu Anadolu'daki Rusya ile irtibatlı Ermeni isyan ve ihanetinin, Türkistan'da rövanşını alma gibi bir şeydir. Pahalıya mal olmuş bir deneydir.

Önce, Andican tarafında isyan başlatılır. Ruslar yenilir. Sadece Rusların yerleşik olduğu yirmi dört köyde, hiç Rus bırakılmaz. Toplam yüze yakın Rus köyü yakıp-yıkılır ve yağma edilir.. Issık Göl, Sahran, Taşkent'te de hareket gelişir. Kırgızlar kahraman insanlardır. Onca teknik üstünlüğe rağmen Ruslara aman vermezler. –Bir tepenin arkasından ansızın çıkıp yalınkılıç, dörtünale saldırır, önüne geleni kılıçtan veya mızraktan geçirirler. Meşhur –Yedi Su Kırgız İhtilâli kopmuştur artık.. Rusya, bunun üzerine –Türkistan kasabılı olarak bilinen mağrur General Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'i (1848-1925), Kırgızistan'ın üzerine gönderir. Emrinde iki yüz elli bin kişilik muntazam bir Rus ordusu vardır. Daha önce 1880-81'de Türkmenlere karşı katliamı, Çarlığın son Türkistan genel valisi olarak o yönetmiştir. Çarlık devridir. Ağustos 1916'da başlayan Kırgız Yedisu Vilayeti (Almatı, Bişkek etrafındaki 17 kaza) isyanını, yine o bastıracaktır. Mücadele sürerken, bir ara Rus Hükümetinin barış ilânı ile karşılıklı ateş terkinde dönüşür. 1916 sonlarıdır. –Rus hükümeti af ilân ettiği için kimsenin burnu kanamayacaktır. Beklenti, estirilen hava böyledir. Fakat Türklerin; Çarlığıyla, Sosyal Demokrasiyle, Bolşevîği ile Rus'un aynı olduğunu bir daha tecrübe etmesi gerekmektedir.. Af havası üzerine, görevlerini tamamlanmış sayan beş Türk'ten bazıları, Rus arazisinde kalmayıp Çin topraklarına geçip Türkiye'ye dönmeyi kururlar. Öyle de olur. Fakat ne Rus hükümeti ne de kanlı General Kuropatkin, af ilânına uymaz. Emri şöyledir (Eylül 1916): –Kurtların liderleri hapsedilmeli, koyunlar bağışlanabilir.. Ancak Karagöl ve İsyancıların çok Rus kanı döktükleri Bişkek'in dağlık bölgeleri bunun dışında tutularak cezalandırılacaktır. Issık Göl'ün ve Kebeni Vadisinin civarındaki bütün yerleşim bölgeleri Kırgızların ellerinden alınacaktır. Geçmişe dönük olarak isyan bölgesini, –Türkistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi kan banyosu yaparak bastırır. Sadece Issık Göl civarında 30 bin Kırgız'ı öldürtür, topraklarını Rus göçmenlere dağıtır. Ayaklanma öncesinde bölgede yaşayan 90 bine yakın aileden geriye sadece 30.787'i kalır. Ortalama 300 bin Kırgız Türk'ü öldürülmüş, sürülmüş veya göç etmeye mecbur bırakılmıştır. –Medenîl Rusların isyan bastırmadaki davranışları ile ilgili bir savaş tanığının anlatımı tüyler ürperticidir. –Bizim görevimiz bütün cesetleri, ister at olsun isterse insan, bir çukura doldurma. Cesetlerin sayısı çok olduğu zaman bir meydanda üst üste yığılıyor ve ateşe veriliyor. Kızgın güneşin sıcaklığında cesetlerin ve leşlerin kokusu

havayı berbat ediyor. Ne yazık ki, bir de korkunç çılgınlıklar duyuluyor: Cesetler arasında can çekişen yarı ölümler Rus askerlerinin dipçik darbeleriyle hemen diğerleriyle birlikte gömülecek hale geliyorlar. Ötesini, yani ölüm mangalarının –korkunç el emeklerinin karşılığı olarak başkandan bol miktarda yiyecek, battaniye, çay, tütün, kurutulmuş meyveler gibi ihtiyaç maddelerini mükafat olarak aldıklarını (Hayit, 1997, 10) belirtmek insani düzeyi göstermek için gerekir mi bilmiyorum.

Ama Rus general, Kırgız kırımını gerçekleştirmede bir hayli ciddi mesafe alır.

İşte müzedeki resim, bu olayın sonunu anlatmaya çalışmaktadır. Rus general, Kırgız kırımını sürdürme bahanesi olarak karşılaştığı Kırgızlara, karşısında eğilip, diz çökmeyi emreder. Diz çökmek.. Düşmana baş eğmek onursuzluğu.. Onursuz yaşamaktansa hiç yaşamamak tercihi.. Manas Destanının ezbere okunduğu, kahramanlık menkıbelerinin dilden dile ağızdan ağıza dolaştığı Kırgızistan'da Rus'un emrinin ne demek olduğu bellidir: ölüm.. Kırgızlar, eğilmektense ölümü tercih ederler. Ayrıca, eğilme isteğinin muhatabı olmak istemeyen yüz binler, ülkeyi terk ederek Himalayalar üstünden Hindistan'a göçerler. Karda-kışta Himalaya aşmanın ne demek olduğunu ancak onlar bilir. Donmama ve kara batmadan yürüyebilmek için bazı kulvarlarda, yanlarındaki hayvanları kesip derilerini yüzerek kar üstünde yürüyüş hattı oluşturup ilerlerler. Kalmak da göçmek de ölümle burun buruna gelmek demek. Dram üstüne dram..

Rusya, birçok esir Türk ilinde benzer katliam canavarlığını daha sonra da gösterir. Kırım, Dağıstan, Çeçenistan, Ahıska toplu tehcirleri ile Müslüman Türk sürgün ve katliamını yaygınlaştırır.

Rusya'nın pervasız acımasız tavrı durmaz. Çünkü dünyada kınayan, hesap soran, bedel ödeten yoktur. En çok hesap sorup bedel ödetecek olanların çocukları ise, o sindirme hareketi ardından koyu bir Rus eğitime tabi tutulurlar. Onlara, Rus üstünlüğü, Rus'la birlikteliğin hayat anlamına geldiği benimsetilir. Haydi 1916'da harp vardır. 1917'de ihtilâlle, kana bulanılmıştır. Fakat asıl tahribat, ardından gelen yetmiş yılda gerçekleştirilir. Mankurtlaştırma çarkı işletilir. Kendi kültürü kazınan ruhlara, Moskof kültür derisi geçirilir. Rus dili, edebiyatı, tarihi içinde efendilere hizmet öğretilir. Artık, Rusya'yı vatan, Rus liderleri kendi büyüğü bilmeye şartlandırılırlar.

Şu halde 1991'den sonraki durum nasıl değerlendirilmelidir? Kırgızistan bağımsızlığını ilân etmiştir ya!.. Durumu her halde, Mısır köleliğinden kaçan İsrailoğullarının ruh hali izah edecektir. Hani öküzle tapan Mısır'ın zulmünden kurtulan Yahudiler, ilk fırsatta bir buzağı heykeli döküp tapıyorlar.. Orada kölelik psikolojisinin evrensel izlerine rastlıyorsunuz. Eğer altınları, buzağı değil de boğa dökecek kadar çok olsa idi onun heykelini yapıp tapacaklardı. Çünkü Mısır üstün.. Samiri zihniyeti, Kızıldeniz'de boğulanı görmeye engel.. Hak, adalet, insanlık gibi erdemlerden mahrum olan zalimlerin çürümüşlüğüne anlayamaya, kafa yapısı mani. Tarih Müzesi, Kırgız tarihinden izlerle birlikte, Bolşevik Rusya'nın propagandanın merkezi durumunda. Lenin heykelleri, Samiri'nin ayakta kalan buzağuları. Aslında, elbette –onlar da tarihlî der ve etnografik malzeme olarak ziyaretçilere açabilirsiniz. Ama büyüsunü bozarak. Daha hayatta iken tükenen bir insanın, tanrılaştırılarak telkin aracına dönüştürülüp efsanevi tek lider etrafında Rusya'nın çarkını döndürme stratejisine hizmetini niçin sürdüreceksiniz ki?

Osmanlı Cihan Devletini kuran boyun çıkış yeri olan Kırgızistan'da, Rus emperyalizminin, dünkü propagandasının işlemeşi ilginç. Aynı durumu yolda, belli yerlerde gördüğünüz asker şapkalarında

hissediyorsunuz. Kızıl yıldızlı Rus şapkalarını, Kırgız askerinin başında hâlâ taşıması, hangi anlama gelir?

Geçiş dönemleri, kendi kültürel çehreleriyle gözükeceklerdir.

Elbette asıl bağımsızlık, her kolu ile kültürde kendin olabilmekle mümkündür. Lenin şapkalı insanlarla, Kırgız kalpaklı insanların Cuma camiinde neredeyse yarı yarıya olduğunu fark edebiliyorsunuz. şapkalılar da Kırgız, kalpaklılar da.. Hepsi aynı medeniyet değerlerinin peşinde ve aynı dinî mekânda. Olgunlaşma ve yükseliş için her halde zaman gerekli. Kırgız kültürü, henüz dirilişini Türkiye dâhil diğer ülkelerde e olduğu gibi tamamlayamamış durumda. Ümit ederiz, geçiş dönemleri çok uzun sürmez. Çünkü yeni işgalciler, kapıdan içeriye adımlarını atmış durumdadır.

Alatoo Üniversitesi

Tam adıyla International Atatürk-Alatoo University, 1996'da kurulmuş çiçeği burnunda bir özel üniversite. Bir Türk özel teşebbüsü olarak özellikle üzerinde durmakta fayda var. Adındaki Alatoo, yukarıda değinildiği gibi Aladağ demek. Türkiye'den giden insanların geliştirdiği Sebat Öğretim kurumlarına ait beç üniversiteden biri. Kurulduktan hemen sonra 1996-97'de Hazırlık eğitimini vermiş. Ertesi yıl da Lisans eğitime başlamış. Ziyaret ettiğimizde Alatoo Üniversitesi, 886 öğrencili idi. Öğrenciler, 10 ayrı ülkeden. Bunların içinde, 120 öğrenci ile Türkiye de var. %80'ni Kırgız, Afgan kökenli. Özbek, Rus, Ahıska, Uygur, Tatar, Tacik, Afrika (Mozambik, Cad, Nijerya), Afgan ve diğerleri. Üniversite, ortaöğretim kurumları ile de paslaşıyor. Öğrencilerin geldikleri yer, oralardaki kolejlerden mezun Sebat'la irtibatlı okullardan..

Öğretim dili İngilizce. Dışarıdan gelen öğrencilerin başka dilleri öğrenme imkânı var. Hazırlıkta dört dilin (Türkçe) dâhil eğitimi veriliyor. 5 yıllık olduğu için Yüksek Lisans diploması veriyor. 2 alanda doktora açılmış. 2007'de bir küçük değişiklikle Hazırlık artı dört yıl lisans eğitiminin verilmesi düşünüyor. Yüksek Lisans (mastır) sonra ve dış katılıma da açık hale getirilecek.

Üniversitenin alt yapısı büyük ölçüde tamamlanmış. 45 bin metrekarelik kapalı alanı var. Ruslardan kalma, ilaç fabrikası olarak yapılmaya başlanmış ama inşaat halinde kalmış büyük mekânlara sahip. 30 bin metrekarelik bu inşaat halindeki yer de tamamlanabilirse 10 bin öğrenciyi barındıracak hale gelecek. Spor salonu hazırlığı var. İnşaatı tamamlanmış binalarını kullanıyor. 30 bin metrekarelik inşaatın çatısını kapatıp planlı olarak ihtiyaçlara göre kademeli açmayı düşünüyorlar. Onun için yeni bölümler, fakültelerle yola devam edilecek. Kırgızistan'da bu çapta bir üniversite saygın, büyük üniversite durumunda. Ülke insanın büyük çoğunluğunun açlık sınırı altında olduğu bir yerde üniversitenin yemeklerde öğrencisini sübvansive etmesi iyi bir yaklaşım.

Açılışına zamanın T.C. Başbakanı da katılmış (M. Yılmaz) Ve Başbakan, Alatoo adının başına Atatürk'ü eklemiştir. Böylece Atatürk Alatoo olmuş. Yalnız Ata yurdundaki bu üniversitenin bir yürek sızısı var. YÖK, 1997'ye kadar Alatoo'yu denk kabul ediyor. Bunun öğretim elemanı sağlama yönünden yararı oluyor. Böylece, Türkiye'den 3 yıllığına öğretim elemanı alabiliyor, Manas'a olduğu gibi öğretim elemanlarının oradaki maaşları da çalışıyordu. Fakat ne oldu ise bu iyilik ortadan kalkmış ve YÖK engeline takılmış.

Üniversitenin, 4 fakültesi ile toplam 8 bölümü ile bilgi işlem merkezi var. Fakülteler; Yeni Teknolojiler Fakültesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Fen Bilimleri, Eğitim Fakültesi. Türkiye'nin gönül zenginliğini Kırgız gençliği ile paylaşmada mesafe almış. Üniversite, toplam 272

mezun vermiş. İlk mezun 2000-2001de 15 öğrenci iken, elde edilen sonuç önemseniyor. Zira Kariyer Planlama ve Mezunlar Derneği mezun öğrencileri takibe alıyor. İşe yerleşmelerinden, neler yaptıklarına kadar ilgileniyor.

Mezunların işlerine göre durumu şöyle: Akademik 16, devlet memuru 7, eğitim 57, medya 4, özel sektör 115, uluslar arası 9, ev hanımı 8, işi belli olmayan 56. Toplam 272.

Mezunlar, yurt dışında ABD 1, Almanya 4, BAE 1, Çin 1, Hint 6, İngiltere 1, İspanya 1 ve Kazakistan'da çalışıyorlar.

Bütün bu hizmetler, 77 Akademik personel ile 33'ü idari, 26'sı yardımcı personel olan bir kadro ile veriliyor.

Türkiye'den fazla öğretim görevlisi yok. Kendi öğretim elemanını yetiştirerek ihtiyacını karşılama yolunda. 20 mezunu akademik kariyer yapıyor. Her yıl 3-4 uluslar arası konferans düzenliyor.

Yalnız teknik donanım yetersiz. Okyanustan geçip derede boğulmaya niyetleri yok. 60 metre karelik geniş sınıfları var. Toplam laboratuvarlar da dâhil 120 bilgisayar kullanımda.

Kütüphanesi, TĞKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi) desteğiyle oluşturulmuştur. Fakülte ve açılan bölümleri için henüz yeterli değildir.

Konya Adı Burada Önemli

Konya adı burada çok önemsenmesi bizim için sürpriz oldu. Üniversitenin rektörlüğünün de bulunduğu ana binasına girerken pirinç bir levha dikkat çekici idi. Levhada –Bu bina Konya eşrafı tarafından inşa edilmiştir 2002l yazıyordu. Bunu daha ilerisi takip etti. Zira üniversitede konferans salonu açılış programı vardı. Ve konferans salonuna Konya adı verilmişti. Açılışa rastlamak bizim için cidden sevindirici oldu. 600 kişilik, çekme katlı konferans salonu bir yeni üniversite için önemli. Kırgızistan için önemli. Açılıştan sonra üniversiteyi tanıtıcı konuşmaları ilk dinlemek ayrıca haz verici idi. Konya nere, Kırgızistan nere, demeyin. Bir özverili organizasyonla, Konya'nın belli alandaki güç fazlası, umulmadık bir yerde insanlığın ya da bir kardeş topluluğun hizmetine sunulabiliyor. Yeter ki o temiz yüreği devreye sokun.. Tabi, Türkiye'de bu türden okulların yoğun bir şekilde tartışma ortamına çekilmesi, sorgulanması, görüp döndükten sonra insana çok insaf işi olarak gözüküyor. En çok tartışılan da –niçin eğitim dili, İngilizcel sorusu oluyor. Türk bayrağının oralarda dalgalanıyor olması, Türkçe'nin de öğretilir olması, Türkiye'den insanların hizmet veriyor olması önemli. Elbette eğitim dilinin İngilizce olarak tercih edilmesi, yüzde doksan oranında ana derslerin İngilizce ile verilmesi çok da savunulacak bir konu değil. Ama kurumda görev yapan öğretim elemanlarından sorduğum bazılarının cevabı da çok yabana atılır cinsten değil. Onlar; –Biz özel eğitim kurumuyuz. Ücretini vererek okumak isteyenler, mezun olduktan sonra iş bulma alanlarının geniş olmasını arzu ediyorlar. Onun için İngilizce'nin yaygınlığından dolayı İngilizce eğitim veren yerleri tercih ediyorlar diyorlar. Türkçe olimpiyatlarını, Türkçe güzel konuşma, okuma yarışmalarını yapan insanların İngilizce sigasına fazla çekilmeleri doğru mu bilemiyorum. Yalnız beğenmeyenlerin, diyelim ki Kırgızistan'da daha ileri eğitim kurumları açıp, ondan sonra eleştiri oklarını fırlatmaları haklı olacaktır. Kendi hiçbir Çey yapmadan kıyasıya saldırmak, herhalde ağyarı sevindirecektir.

Tokmak

Tokmak, Kırgızistan'ın önemli yerleşim birimlerinden. Yolun oraya düşürülmesi bizim için fırsat oldu. Şehri, içindeki bir Türk okulunu gördük. Düzenli, bakımlı bir bahçe içinde Türk-Kırgız baraklarını

yanana dalgaları görmek umut verici. Burada Türkiye'nin değişik illerinden gitmiş genç öğretmenler çalışıyor. Gençlerde, yaptıkları işi isteyerek yapan, çalışmaktan zevk alan insanların hali var. Serhat nöbetçileri gibi duruyorlar.

Millî Destan

Manas'ın Rus tasallutundan kurtarılması güzel bir adım. Sağınbay Orozbekov'un kahraman, mücahit Manas'ı; bir komünist savaşçıya dönüştürme niyetli çabaları tam tutmamış. Manas hafızlarının bulunduğu, –Yıldırım sesli Manasçıların günler haftalar boyu bir milyon beyite kadar çıkabilen destanı, halka sunabildiği bir coğrafyada Rus ağızlı Manaslılar tutar mı? Ama yine de Sayakbay Karalayev'in çıkması gerekmiş. Karalayev, vatansever bir Kırgız. Manas'ın –çelikli hafızı Alikul Osmanov ve talebelerinden en sahil Manas destanını derleyip kayda geçirmiş. Artık bu safhadan sonra Manas destanı ile kimsenin oynayamayacağını düşünenlerin çıkması normal. Toplum, kültürüne sahip çıkar, varlığını, değerlerini bilinçle yaşatabileceğini bilirse, Rus mujikler ormanlarına çekilmek zorunda kalacaktır.

Bu düşünceler sebepsiz değil. Çünkü Balasagun'a giderken genç bir Manas uzmanı Kırgız'dan ezbere destandan bir parça dinledik.

Balasagun

Türkistan coğrafyası; eğer yolunuz Balasagun'dan geçmişse yüreğinizi yangın yerine çevirebilir. ihmalin, irtibatsızlığın geliştirdiği, sömürü kültürünün devam etmesinin getirdiği bir kültür-medeniyet yangınıdır bu.. Karahanlıların başkenti, şimdilerde Tanrı Dağları'nın gölgesinde ıssız bir yerdir. Tarihi İpek Yolu üzerinde oluşu bile onu tahripten kurtaramamış..

Tarihe şahitlik eden toprak üstü eserlerden en muhteşemi bir tevhit âbidesi olarak yükselen minare kalıntısı. İlk başlarda 48 metre imiş. şimdi 27 metrelik kısmı sağlam kalmış. Demir merdivenli kısım minare kapısına eriştikten sonra, içinden döne döne yükselen dar bir merdivenle minare tepesine çıkabiliyorsunuz. Minare tepesindeki platform, doğuya döndüğünüzde sizi, İpek Yolu kervanlarının durmadan işlediği yola götürüyor. Neredeyse ok gibi bir yol. Batıya döndüğünüzde aynı yolun devamını görüyorsunuz. Balasagun, dinlenme, konaklama, ticaret için ihmal edilemez bir durak imiş. Küçük müzeye konan tablolarla, tuğladan yapılmış muhteşem kervansaraylar, sokakta dolaşan eski zaman kıyafetli satıcı insanlar var. Biz Balasagun'a vardığımızda dingin, güneşli bir atmosferin altında, pırıl pırıl karların örttüğü bomboş bir zemin gözüküyordu. O boşlukta heybetli bir minare kalıntısı ve dibinde yalnız bir köpek ayakta duruyordu.. İssizliği bu tablodan daha acılı ne anlatabilir? Tahtların tacidârları, orduların bahadırları, yiğitlerin konakladığı görkemli otağlar, çadır ordugâhlar yok artık. Toprak üstü eserler, bitme noktasına gelmiş. Ama toprağın, bağrında sessizce sakladıkları duruyor olmalı. Onlara ulaşmak için sabırla sürdürülecek kazılar gerek.. Minarenin hemen batısındaki höyük ile onun eteklerindeki mezar taşları o tür araştırmalara yataklık etmiş.. İşte koca başkent şahitleri bunlar. Balballar, içinde İslam öncesi dinlere ait de malzeme bulunan mezar taşları. Altın, gümüş, at vb. gömülmüş ebedî istirahat haneler.. İslam'dan önce balbal konurken, İslam'dan sonra Arap alfabeli mezar taşları onların yerini almış..

şimdilerde ıssız olan şehir, büyük bir bilgenin (Yusuf Has Hâcib), doğup büyüdüğü yerdi³. Doğu Türkistan'dan gelen İpek Yolları buradan geçirdi. Tokmak Vadisinin kapısı idi. Başkent olduğu için

–Kuz-Ordul denilmişti. Kuz-Ordu devletin kuzey başkenti idi. Sonradan bir ili olunca –Kuz-Uluşl yani Kuz Kasabası/köyü denilmeye başlanmıştı (Ögel, 1978, I/203, 263, 287).

3 Yusuf Has Hacib, M.S. 1017'de Balasagun'da dünyaya geldi. İyi bir eğitim gördü. Çağının geçerli bilimlerini, dil olarak Arapça, Farsça'da öğrendi. Karahanlı Devleti zamanı idi. Yusuf Has Hacib, Türk dil ve edebiyat için temel olan 6645 beyitlik Kutadgu Bilig'i 50 yaşlarında yazdı. 18 ayda tamamlanan bu eserle adeta ölümsüzleşti. Eserini, –insana her iki dünyada, tam anlamı ile, kutlu olmanın yolunu göstermekl amacı ile kaleme almıştı. Karahanlı hükümdarı Ulu Kara Bugra Han'a, kitabı 1070 yılında sundu. İslâmî Türk Edebiyatının günümüze ulaşan ilk örneği, ilk siyasetname ve mesnevi olan kitabı dinleyen Ulu Kara Buğra Han kendisine, –Has Hacib" unvanı ve Kaşgar'da vezir yardımcısı olarak görev verdi. Kutadgu Bilig'in ilk nüshası 1439'da Herat'da bulundu. İkinci bulunan Arapça, ilki Uygur Türkçesidir. Kitabın ilk baskısı 1900'de Radloff tarafından yapılmıştır. 1077 yılında Kaşgar'da vefat etti. Türbesi, Çin işgali altındaki Doğu Türkistan'ın en önemli şehirlerinden birisi olan Kaşgar'da bulunmaktadır. O eserini şöyle tanıtır: –Kitabıma, okuyana mutluluk getirsin, ona doğru yolu getirsin diye Kutadgu Bilig adını koydum. Ben sözlerimi söyledim, düşüncelerimi yazdım. Bu kitap her iki dünya için de doğruyu gösteren bir rehberdir, yardımcı bir eldir. Dosdoğru bir söz söyleyeyim size: Her iki dünyayı da devletle elinde tutabilecek kişiden daha mutlu kimse yoktur. Önce Gündoğdu'yu tanıtayım. O hükümdardır, doğru yasayı (töre) temsil eder. Aydoldu ile mutluluk güneşi doğar, o da mutluluğun (kut) temsilcisidir. Öğüdülmüş aklı, Odgurmuş akıbeti temsil eder. Ben sözlerimi bu dört değer (doğru yasa, mutluluk, akıl, akıbet) üzerine kurdum. (Bkz. Arat, 1991). şehir kaderi bu.. Başkent, kasaba, köy derken günümüzde olduğu gibi yerle bir oluvermiş.. şehir ruhunu canlı tutan unsur gidince, hayat belirtileri de bir bir el etek çekmiş..

Issık Göl

Değişik vesilelerle adı sık geçti bu gölün. Ama yolu bir türlü Issık Göl'e uğratmak nasip olmadı. Ah Issık Göl, donmuyor. Derinliği 702 metre. Kar, buzlu yollar, geceye kalma endişesi ile mihmandar, –Bahar geleliml diye bizi ikna ediyorlar. Hangi bahara, kim bilir.. Süre dar. Minareden, müzeye, oradan bir koşu balballara derken araç başından işaretler artıyor.. Elveda Balasagun, diyoruz. Ama aklımızın bir köşesinde Issık Göl kalıyor ve bir türlü yerini boşaltmıyor. Dönüş yolu da sürprizlerle dolu.

Yol üzerinde, Stalin Köyü'nü görüyoruz. Adı acayip. İçinde yaşayanlar kim biliyor musunuz: Ahıskalılar. Stalin'in kararı ile bir gecede hayvan katarlarına yüklenerek Türkiye sınırına bitişik yurtlarından, binlerce kilometrelik mesafeye, insanî hiçbir konforu bulunmayan vagonlar içinde gönderilen Ahıska Türklerinden onlar. Yollarda binlercesi vefat eden Ahıskalılar, cellatlarını unutmasınlar diye köye bu ad verilmiş herhalde. Yalnız bir tesellileri, Balasagun'a, Tanrı Dağları'na yakınlık olur mu bilinmez. şimdilerde köyün adı Kalıbal olarak değiştirilmiş. şeker pancarı, mısır, ay çiçek ekip tarımla uğraşıyorlar. Ahıskalılar, birbirine tutkun ve çalışkan insanlar. Anadolu Türkçesinin aynı olan dillerini, örf ve geleneklerini korumakta gayretliler. Acılar, kavileştirmiş onları..

Mezarlar

Kırgız ve Kazaklarda mezar önemli. Geriye kalanlar, ölen atalarına hürmeten, mezarlar yaptırıyorlar. Vefat edenin, başkalarından daha önemli olduğunu vurgulama isteği, mezar kültürünü

geliştirmiş. Kırgız rehber, evlatların, –atana mezar bile yapamadın! diye kınadığını, bu kültürün Ruslarda olmadığını, Ruslarınki, Kırgızlara göre daha basit olduğunu söylüyor. Türk mezarları kubbeli. Küçük kubbelerin üstünde, aidiyet sembolü olarak hilâl kendini gösteriyor. Tanrı Dağları gölgesinde mezar abideleri birbirine benziyor. Elbette Türk'ün ölüsü kıymetli.

Balballı, kümbetli, tromplu mezar kültürü, İslam'la incelik kazanmış. Kırgız, mezarın tepesine hilâli dikerek atasının hatırasını yaşatmaya devam ediyor. Yakın zamanlarda, mezarın altına vefat edenin fotoğrafını monte etmeye de başlamışlar. Kültürel değişime mezarlıklar da böylece şahitlik ediyor. Benzer mezarlıklar Kazakistan'da da var. Yol güzergâhında görebiliyorsunuz. Bişkek'ten Almatı'ya uzanırken mezarlıklar takip edilse bile kültürel bütünlüğün izleri sürülebilir.

KAZAKİSTAN

Çu Nehri, gümrükle birlikte sizi Kazakistan'a uğurluyor. Kazak gümrüğü, sabahın erken saatlerinde hareketli. Yaya olarak iki tarafa gidip gelenler bir hayli çok gözüküyor. Gümrük memurlarının önünde iri geçiş kuyrukları oluşuyor. Pasaporta ilave olarak birer küçük kağıt doldurtulup yolcular inceleniyor.

Yalnız gümrüğün en dikkat çeken anlamlı bölümü; Mescidi. Arap alfabesi ile de –Mescidl diye altına kocaman yazılmış. 3-4 kişinin ibadet edebileceği büyüklükteki gümrük mescidinde, serilmiş seccadeler var. Bu durum ister istemez zihninizi yakın tarihe götürüyor. Herhalde Stalin'in ruhu azaptadır. şimdi, –şeytan azapta gerekl de diyebilirsiniz..

Gümrükten sonra gelen kasabanın caddesi üzerinde azabı artıran unsurlar görülüyor. Cadde kıyısındaki direklerde stilize nergiz, çiçek resimleri, rengârenk asılmış. Biraz gidince başka resimler görüyorsunuz. Kırgız büyükleri olduğu belli; sarıkl, kalpaklı, sakallı resimler onlar. Kırgızistan yetmiş yıllık Bolşevik, yüz yıllık Moskof işgalinden sonra yol güzergâhlarında ile insanına geçmişini, kimliğini, büyüklerini tanıtmayı hatırlatmayı düşünüyor olmalı. Bir petrolde ise objektife, güneş zeminli Kazakistan yazısının altında 2030 yılı takıldı.

Kazakistan, kendisine 2030 kadar ulaşması gereken hedefler koymuş. O hedefleri halka hatırlatmak, gelişme bilincini uyanık tutmak için panolar hazır uyarıcı olarak duruyor.. Kazakistan'a girdik ama bu kardeş ülkeyi ne kadar tanıyoruz?

En iyisi kestirmeden, Kazakistan ile ilgili bilgilere bakmak.

Kazakistan, bir cumhuriyet. 2 717 300 km²'lik yüz ölçüme sahip geniş bir ülke. Yeni başkenti, Astana. Astana, Osmanlı başkenti İstanbul için söylenen Âsitane'nin (payitaht, saltanat merkezi), Kazak Türkçesinde söylenişi gibi. Kazakistan, başkentini Almatı'dan Akmola şehrine taşıyınca büyüklük, cihan devleti imajı taşıyan bu ismi benimsemiş.

Kazakistan'ın para birimi: Tenge, dili: Kazak Türkçesi. Nüfusu: 16 741 519 kişi (2002),ortalama ömür: 63.38 yıl (2002 tahmini), okur yazarlık oranı: % 98.4 (1999 tahmini). Kişi başına düşen millî gelir: 5 900 dolar (2001). ğu bilgiler bile, iki komşu kardeş ülkenin (Kırgızistan-Kazakistan) farkını ortaya koymaya yetecek düzeyde. Zaten sokaklarına, şehirlerine girdikçe bunu gözleyebiliyorsunuz.

Kazak, adı ile ilgili çok şey yazılıp-çizilmiş. Ama doğruya en yakını meşhur araştırmacıların (VernÇtam, Radlof, Vamberi, Bartold, Samoyloviç, Marr) bulunduğu anlam: –Kaspî ve Saklı kelimelerinin birleşmesinden meydana geliyor ve –hür, yiğit, bağımsız, isyancıl anlamlarını kazanıyor. Kazak şairi Kadir Mirzalı da aynı anlamı benimsemiş, "Biz-Kazak, ecelden erkindik

ansağan" diyerek, Kazak adının "hür" anlamına geldiğini belirtiyor. Fakat o coğrafyada cevalan eden Beş Türk'e müracaat en iyisi. Âdil Hikmet Bey'in tarifi hepsini toparlıyor: —Kazak; hür, serazat, bağımsız demektir. Ruslar, Kazak Türklerine, Rus Kazakları ile karıştırmamak için Kara Kırgız demektedirler (s. 253).

Kazakistan, sınırlarından Almatı'ya doğru ilerlediğinizde Tanrı Dağlarının kuzeybatısında uzanan Cügli dağlarını gözleyebilirsiniz. Tabii, kuzeyindeki büyük ve küçük Baruski, orta kısımdaki Karakurum, güneyindeki Kızılkum çölleri görmeden, orta kesimdeki tuz göllerinin yer aldığı çöküntü alanına da girmeden geçiyorsunuz. Büyük düzlüklere sahip coğrafyayı platolar, tepelikler, ovalar ve dağlar kaplıyor. Batı ve güneybatı kesimlerine hâkim olan Hazar çöküntüsü ve güneyinde Üst-yurt Yaylası, Mankışlak Yarımadası buralardaki Karadağ ve Akdağ uzantısının adları, Türkiye'dekilere tanıdık gelecektir her halde. Ural platosu ile Mugadjar tepeleri, Hazar çöküntüsünü Turan Ovası'ndan ayırmaktadır. Batıda Uludağ, doğuda Cengiz Dağları uzanmakta, Altay sıradağları yeni sıradağlarla devamı sağlamaktadır. Böyle bir coğrafyanın genelinde sert karasal iklimin hâkim olacağı açıktır. Kurak geçen yazı, çok soğuk kış takip edecektir. Kış ve yaz aylarındaki ısı farkı, çöllerin habercisidir. Yağışların 100 mm.'nin altına düştüğü ülkede yedi bini aşkın akarsu bulunmakta, Ural, Emba, Sırderya, İli ve İrtiş nehirleri oldukları yerleri vahaya çevirmektedir. Bu arada Aral, Balkaş, Zaysan, Alakol, Tengiz ve Seletitengiz gibi önemli göllerden en büyük gölü olan Aral'dan söz edilmeli. Yalnız Aral'ın bugün kuruma aşamasına gelmesi bir çevre sorunu olarak gündemde. Daha fazla sömürme azgınlığı, Rus yönetiminde Aral'a felaket hazırlamış.

Geniş coğrafyanın nüfusa oranı, seyrek durumu göze batırmaktadır. Kilometrekareye 6.2 kişi düşmektedir. Nüfus artış oranı ise % 0.16 ile çok azdır. Nüfusun %56'sı şehir, %44'ü kırsal kesimde yaşayan Kazakistan'da, kadın nüfus erkek nüfusundan %2 fazladır. Nüfusun %46'sını Kazak Türkleri, %30 unu Slav (Ukrayna-Rus), %3'ünü Almanlar (350 bin civarında), %3'ünü Ukraynalılar, %11'ini ise diğerleri teşkil etmektedir..

Çalışabilir nüfus 6.093.000'tür. Bunların da %17.3'ü sanayide, %18.2'si tarımda çalışmaktadır.

Tarım ve hayvancılık gelişmiştir. Buğday ve pamuk üretimi önde gelmektedir. Darı, yulaf, mısır ve pirinç, şekerpancarı, meyve ve sebzenin de üretildiğini, hayvancılık daha çok sığır ve küçükbaş hayvan ağırlıklı olduğunu belirtelim. Rus tahıl üretimi için tarıma elverişli arazinin 1/5, 13 milyon ton buğday, Mogol, İran, Rus buğdayının 1/3'ü Kazakistan'da üretiliyor. Meyvecilikten söz ederken, Almatı kelimesinin kökeninde, —Elmalı demek olduğu (Âdil Hikmet, 212) özellikle vurgulanmalı. Çünkü tabii elma ormanlarının bulunduğu bir coğrafya burası. Ülkede toplam 23 milyon hektar ormanlık alan var.

Ülkenin asıl zenginlikleri, toprağın altında. Kazakistan'da krom, çinko, bakır, kurşun, wolfram, asbest, barit, berilyum, bizmut, altın, demir, kömür, alüminyum, titanyum, bor, ferrokrom, uranyum, petrol ve doğalgaz çok miktarda çıkarılmaktadır. Demir üretimi % 9.8'lik bir payla önemli bir yere sahiptir. Bakır üretiminde dünyada yedinci sırada gelmektedir. SSCB dönemi Rusya'nın ulandığı minerallerin % 60' Kazakistan'dan elde edilmektedir. Ülke petrol ve doğalgaz üretimi açısından dünyada yirmi üçüncü sıradadır. Toplam, 2.1 milyar ton petrol, 1,7 trilyon m³ doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Petrol üretimi 1993 yılı itibariyle 23 milyon ton, doğalgaz üretimi ise 6.7 milyar m³tür. Bu arada Kazak petrolünün işletilmesinde ABD'nin önemli bir yerinin olduğunu

hatırlamakta yarar var. Bu arada tüketici gözüyle belirtelim, Kazakistan'da petrol ürünleri ucuz. 1 litre benzin: 70 Tenge, yani 80 kuruş. Kıyas gerekirse; 1 dolar. 128 Tenge.

Sanayide; tarım, metalürji, hafif sanayi, petrokimyasallar ve tekstil biraz gelişmiş. Traktör, ziraat makineleri, yemleme için makineler ve bunların yedek parçaları üretilebiliyor. Kazakistan'ın 1995'e göre ihracatı 2.234.8 milyon dolar, ithalatı 1172.2 milyon dolardır.

Yönetim önemli. –Demokratik, lâik ve üniter devletl olarak 177 üyeli parlamentosunun, 135'i doğrudan, 42 üye ise Cumhurbaşkanı tarafından oluşturulan Devlet Listesinden seçilmektedir. Hükümet başkanı ve üyeleri, doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Yalnız, Başbakan, Başbakan yardımcıları, Dış işleri, iç işleri, Savunma, Maliye ile Devlet Güvenlik Komitesi Başkanının atanmasında Parlamentonun onayı alınmaktadır. Cumhurbaşkanı, 1995'te "Kazakistan Millî Halklar Asamblesi"ni kurmuştur. Bu kuruluş 300 üyeden oluşmakta, doğrudan Cumhurbaşkanıya bağlı, danışma organı niteliğindedir. –Tek adamlı görüntülü bu cumhuriyet yapısından bir rahatsızlık hissedilmemektedir. Zira yönetim, zengin yeraltı kaynaklarından kademeli bir şekilde geliri topluma yansıtmayı, ileriye dönük hedefler koyarak toplumu yönlendirmeyi becerebilmiş. Genel bilgiler, elbette gezerek görmek isteyen insan için yararlı oluyor. Ama asıl olan görülenler.

Kasım sonu sabah erken çıktığımız Bişkek-Almatı yolu, başlangıçta iyi başladı. Yollar yer yer buzlu. Ama şoför Ramazan dinlemiyor. Belli ki karlı buzlu yollara alışkın.. Kırgızistan'da kar sürüşleri ile hep yolları kat etmiştik. Araba kaydığında, soğukkanlı olarak kayan yöne direksiyonu çevirip hakimiyeti sağlıyor.

Yol üzerindeki gözümüze ilişen bir çeşmenin adı, Akbulak'tı. Bulak, bunar, pınar, çeşme.. Türkiye Türkçe'siyle, Ak Pınar, Ak Çeşme.. Hani Azeri türkülünde geçen –serin sulu bulaklarl var ya işte onlardan birisi bu. Yerinin Kazakistan, Turan Bozkırı olduğuna bakmayın. Dil birliğinin, Türkçe'nin; yola yansıyan gücü..

Uçsuz bucaksız stepler.. Turan Bozkırı, göz alabildiğine uzanıyor. Almatı yolunda tek tük mezarlıklar, otlayan at sürüleri görülüyor.

Toprak kar kaplı. Sisli Tav (Sisli Dağ), gerçekten parlak gün ışığında sisler içinde.. Ad boşuna verilmemiş.

Almatı Yolunda Hela

Vücut, serinliği biraz fazla aldığında veya üşüdüğünde, fazlalıkları atma ihtiyacı duymuş. Aslında bu bir beden otomasyonu. Gerek duyulmayan kütleleri, aynı ısıda tutmak için enerji harcamayacak. Onun için üşüdüğünüzde helaya sık gidebilirsiniz. Turan Bozkırı'nı kat etmeye çalışırken bir arkadaşın teklifiyle hela arama kaygısına düştük. Uygun bir yol üzeri petrolü, en iyisi gözükiyordu. Petrolün helasında, kadın-erkek kısımları ayrı. İkisinin birleştiği noktada üstünde buharı tüten kovalar ve yanlarında naylon ibrikler vardı. Kar ütünde, kovadan dar ağılı ibriğe son derece dikkatle sular katıp sıra sıra helalara girdik. Önceden duyduğumuz gibi değil. İyi, ayrı kapısı olan bölmeler var. Yalnız bölmelere girdiğiniz zaman vücudunuzun yarısı açıkta, oturduğunuzda da başınız gözükiyor. Temizlikten söz etmeye gerek yok. Su ve gizlenebilecek sütreyi bulmak sevindirici idi. Yalnız ufak su dökmek üzere pisuar niyetiyle yapılan yer küçük su oluğu halinde yukarıdan aşağıya duvarı takip eden bir çıkıntı idi. Gezi grubunda sıkışan biri köşeyi tutmuş. Üç beşi daha dizilse, ayakta defi hacet edenlerin hiçbir sütresi yok. Yüksekten küçüğe boy hizasına geçip dizilmek gerek.

Rus asimilasyonu demek tuvalet kültürünün –küçük sul kısmında devam ediyor. Pisuar türü engelli bölmeler yapılmamış. Ama Rus büyü, büyük abdestte değiştirilmiş.. Eh bu da hiç yoktan çok iyi. Hele kar üstünde buharı yükselen kovaları, boş ibrikleri bulabilmek bir devlet. Ya Çin helası türü susuz mekanlar olsaydı. Çin'e yakın seyrederken temizlik kültürünüzün yaşadığını görmek sevindirici. Toplumların temizlik anlayışının dışarıdan gelenlere ilk yansıdığı yerler bu mekânlar. Üstelik vazgeçilmezlik statüsü de var.. İlhan Bey Yerlikaya) anlatmıştı. Kazakistan'ın bağımsızlığını yeni ilân ettiği sıra, Erciyes Üniversitesi'nin Rektör Yardımcısı buralara gelmiş. Adam ihtiyaç duyduğu bir sıra, üzerinde tuvalet yazan bir mekana giriyor. Bakıyor ki, kapı yok. Bir açık alanda yan yana –testi gibil dizilmiş insanlar, ihtiyaç gideriyor. Üstelik, kadın-erkek karışık.. Oradan süratle yüzünü çeviriyor. Girmesi mümkün değil. Türkiye'de özel,

temiz, kapalı hela kullanan bir makam sahibi adam ne yapsın? Başka bir yere gidiyor. Manzara farksız. Komünizm, eşitliği sağlama başarısını umumi helalarda göstermiş. Daha önemlisi, Türk kültüründeki hassasiyetleri, en tabii insanî ihtiyaçlara çözüm bulma Şeklini değiştirerek törpüleme yolunu tutmuş. Başka bir tuvale buluyor. Bu arada bir hayli de dararmış vaziyettedir. Bakıyor ki çare yok. Gözü yumup, bir açık taş üstüne çömelerek testilerden biri de o oluyor. İçinden de –Allah affetsin! deyip ihtiyacını gideriyor. İlhan Bey, muzip.. Bu kadarını yakalamışken durur mu? –İyi hocam dal diyor.ş –Siz gözlerinizi kapadınız, başkalarını görmediniz. Ama başkaları sizi gördü ise..! Benzeri bir manzarayı o yıllar, bir çok ülkeyi gezen Ali Boğa da anlatmıştı. O ise, basılacak açıklıkta yer bulmada güçlük çekmiş.. Biz yine de şanslı idik. Küçük boyda da olsa engeller, ayrı gözler vardı. Almatı girişinde, otomobil pazarları, yolları sel gibi akacak kadar dolduran üstelik yeni araç trafiği dikkati çekiyor. şehir nüfusu, 1.5 milyon.

Üstelik araçların önemli bir miktarı cip türü. Pahalı ciplerin trafikteki miktarının dörtte bir civarında olduğunu söylemişlerdi. Göz onu test edebiliyor. Bişkek'teki gibi, Almanların kullanılmış, eski köşeli, küt burunlu dolmuşlarını burada görmüyorsunuz. şehir girişinde, Kazakistan'a ilk girdiğimiz sıra gördüğümüz tipte motif, Kazak büyüklerinin resimlerini değil, bolca reklâm panosunu görüyorsunuz. Bunların çoğunluğu, alkol tanıtımı yapan, özendiren reklâmlar. Zenginlik, sokağa sanki böyle yansımış.

Almatı'da durak yerimiz bir üniversite. Adı ilgi çekebilir: Süleyman Demirel Üniversitesi. Tabi bu adı görünce, Süleyman Demirel'in cebinden para verip, kardeş ülkelerde eğitime yatırım yaptığını düşünecek saflığı d göstermemek gerek. Keşke, adı verildiğine öre öyle olsaydı. Türk devlet geleneğinde var olan, milleti için –kise-i hümayûndan! harcama fedakârlığını yeni devlet adamlarımız gösterebilselerdi. Hani –Hanı Yağmal denen eskilerde kalmış gelenek, devlet kesesini yağmaya dönüşme bile bizim için kâr. Nereden nereye..

Süleyman Demirel Üniversitesi

Kazakistan, eğitim kurumu yönünden de varlıklı bir ülke. Öncelikle, eğitimde işe, dildeki atak ile başlamış. Daha bağımsızlığını ilân etmeden, 1988 yılında alınan bir kararla resmi dil olarak Türkçe'nin Kazak lehçesi kabul edilmiş. Konfüçyüs'ün düşüncesi ile bakılırsa; toplumu birleştirmek, ahlâklı hale getirmek, düzenlemek isteyenlerin, ortak dili öncelikle geliştirmeleri gerek. Aynı kelimelerden herkesin aynı anlamı çıkarmasını sağlamak gerek.

Bunun için eğitim kurumları, medya önemli elbette. Kazakistan'ın ilk ve orta öğretimde dokuz bine yakın okulu, yüksek öğretimde ise 55 üniversite ve enstitüsü bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Süleyman Demirel Üniversitesi'dir.

Bu özel Türk üniversitesi, 1996'da açılıyor. Düşünülen ilk ad Fatih'tir. Süleyman Demirel, açılışa geldiğinde Kazak Cumhurbaşkanı, –Neden Süleyman Demirel olmasın! diyor öylece adı konuyor.

Üç fakülte, sekiz bölüm, 1150 talebesi var. Buna Hazırlık sınıfları da dahildir. Yalnız burada, hazırlık talebesi, Rus sisteminden kalma anlayışla, üniversite talebesi kabul edilmiyor.

Merkezi yerleştirme sistemi var. Bursluluk için 40 üzerinde puan alınması gerekmektedir. Grant: öğrenim bursudur. Öğrenci hangi fakülteye giderse grantını kullanabiliyor. Ayrıca kendisine harçlık veriliyor. Granta göre öğrencinin sıralaması yapılıyor. Özel üniversiteye gelmek isterlerse grantı devletten alınıyor. Paralı okuyanlar için puan önemli değildir.

Süleyman Demirel'in %35 grantlıdır. Bu önemli bir itibardır. Bazı fakültelerde öğrencilerin %80'i grantlıdır. Tabi zeki talebeler, üniversite için önemli. Süleyman Demirel'de, Ekonomi, İşletme, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Matematik ve Bilgisayar alanında eğitim veriliyor.

Yüksek lisans, bilgisayar mühendisliği var. Doktora, henüz yok. Yüksek Lisansı bitiren kendi öğrencisinin çoğalmasını bekliyor. Bilgisayar bölümü güçlü. Bilgisayar olimpiyatlarında birincilikleri var. 3. sınıf öğrencileri, başka üniversitelerde hoca olarak ders

veriyorlar imiş. Tabi lisans diploması olmadığı için ders yükü başka bir hoca üzerinde gösterilerek işlem tamamlanmış. Süleyman Demirel dışında, İngilizce eğitim veren Amerikan, Kazak, Britanica gibi üç üniversite varmış. Yalnız, üniversite denklikte Türkiye ile problemlidir. Fakat aynı konuda ABD ve diğer ülkelerle problem yoktur.

YÖK, özel üniversitelerin (Orta Asya'daki) denkliğini, kabul etmemesi Türk öğrenciler için sorun oluşturuyor. Yabancılar için bu sorun yok. Ama Türk öğrenciler mağdur oluyorlar.

Alatoo Üniversitesi'ne benzer bir sponsorluk sistemi bu üniversitede de var. Sponsor, İstanbul-Bostancı bölgesi. Yalnız kendi yağı ile kavrulmaya başlamış. Sadece, yatırım, demirbaş alımlarında Türkiye'ye ihtiyaç var. Cari giderleri karşılayabiliyor. Devlet grantı 1000 dolar. Bu yıllık miktardır. Kazakistan, 3 bin öğrenciyi yurt dışına gönderiyor. Devlet eğitime kaynak ayırıp önem veriyor. Ekonomi bölümünde yıllık ücret 2 bin dolar. Miktar, beç bine çıksa bile dolduracak kapasitededir.

Burada, devlet üniversiteleri de ücret alıyor. Devlet üniversiteleri bin dolar civarında alıyor. Ekonomi, bankacılıkta miktar, 2500 dolara çıkabiliyor.

Kazak Dili ve Edebiyatı Bölümünü, sadece Kazakistan'a hizmet için açmışlar. Öğretmenlik bölümleri de onun içindir. 27 Kazak Türk lisesi var. Onlar için de bu tür eğitim gerekli.

Süleyman Demirel Üniversitesi'nin Rektörü, Prof. Dr. Muhammet Akdiş. Henüz Eylül ayında gelmiş. Daha önce Azerbaycan Kafkas Üniversitesinde görev yapmış.

Üniversitenin açılış hikâyesi dinlenmeye değer. Başlangıçta mevcut yer, yanık bir binadır. İmar edip bin talebeye öğretim verir hale getirmişler. İstanbul, Kazakistan'daki Türk esnaflar, mezun iş adamı olmuş eski öğrenciler kimseyi karıştırmadan öğrenci yurdu yapıyor. Bir mezun öğrencileri, –tek başıma yurt yapacağımı diyor. Artık üniversite, öğrencileri ile de bütünleşerek kendi ayakları üstünde duracak güce erişmiş.

150 öğretim elemanı var. Bunların sadece 16'sı Türk. Geneli doktor. Çoğunluk; Hint, Cad, Kongo, İrlanda, Rus-Kazak kökenli.

Kazakistan'ın bağımsızlıktan bu yana değişmez devlet başkanı Nursultan Nazarbayev. Rektörlük makamında iki fotoğraf asılı: Nursultan Nazarbayev ve Atatürk. Üniversitenin adına göre, _rektör ardında niçin Demirel'in fotoğrafı asılı değil', sorusunun cevabı dikkat çekici idi:

—Nursultan Nazarbayev'in yanına başka birisini asmak uygun değil. Devlet burada her şeye hakimdir, bilir. Eski gelenek devam ediyor. Sarı ışıktaki geçilmez. Cezalar ağır, kanunlar sert. Kazakistan'da herkesin vergi numarası var. Ekonomik takip sıkı.İ

Süleyman Demirel Üniversitesi hatıra defterine ziyaretle ilgili bir kayıt düşülmesi isteniyor. Söz uçucu, yazı kalıcı.. 26 Kasım 2006 tarihli, bir nostalji depreşmesini yansıtan satırlara şunları yazıp imzalayarak ayrılıyor: —Kazakistan'a adım attıktan sonra farklı bir kavuşma hasret giderme duygusunu hissettik.. Kazak ve Ay-yıldızlı bayrağın dikildiği Süleyman Demirel Üniversitesi'nde o yürekler buluşmasının sembolik yüceliğini yüreklerimizde duyumsadık.

Yeryüzünü, insanca, hür olarak, adalet içinde, güvenle yaşanan topraklar haline getirmenin özlemini gerçeğe çevirmenin irfan ocağında olmak bambaşka bir duygu. Geçmişte Türklük-Kazaklık bu idi: İnsanlığa insanca yaşamının muştusunu sunmak.. Bugün de yüksek medeniyet ve kültürün temsilcileri aynı görevle yükümlü.

Konya gezi grubu olarak Kazak Süleyman Demirel Üniversitesi'nde, kültürün, medeniyet değerlerinin, bilim ve irfanın yüceltici, aydınlatıcı sıcak yüzünü gördük. İyi emeğin asla boşa gitmediğinin ispatı idi bu eğitim ocağı. Kuran, sırtlayan, sürdüren her emek, fikir, maddî katkıyı kutluyor, saygılar sunuyor, bereketler diliyoruz. Allah sizinle, yâr ve yardımcınız olsun. Kutlu-aydınlık yolun yolcularına binlerce kilometre öteden selâm ve hörmetlerle..

Prof. Dr. Süleyman TOPRAK, Prof. Dr. Hasan BAHAR, Prof. Dr. Ahmet Turan YÜKSEL, Doç. Dr. Ayhan SELÇUK, Yrd.Doç. Dr. Mustafa YILDIZ, Yrd. Doç. Dr. Hâdi ÖZDENİZ, Neçet KOYUNCU, Mehmet Nuri MUTLU, Yahya SARI, Halis GÖÇ, Y. Hasan ÇELİK, Yrd. Doç. Dr. Caner ARABACIİ

Öğleyin öğrenci karavanasından çorbasını içtiğimiz, akşam yemeğini Almatı içinde bir lokantada yediğimiz Süleyman Demirel Üniversitesi yöneticileri ve öğretim elemanlarının sıcak yaklaşımını, insanca davranışını unutmak zor.Onlar hiç olmazsa Türkiye'den gelen, bölgeyi bilmediği için hükmen —diyar garibill olan gezi grubuna zaman ayırarak rehberlik ederek kucaklarını açtılar. Dileriz, Türk-Kazak eğitim kurumlarına yenileri eklenir. Kardeş ülkeler arası ilişkilerin gelişmesine katkıları büyür. Almatı Şehir Turu

Almatı, Tanrı Dağları'nın uzantısı olan Kara Tav eteklerinde, geniş, ferah, caddeleri düzgün açılmış güzel bir şehir.

şehir içi turunda Farabi Üniversitesi önünden geçtik. Burası, geniş bir kampus alanı ile dikkat çekiyor. Yalnız alanın bir kısmını satmışlar. ENKA'nın inşaatı var. Otel, iş merkezi yapılıyor. Yüksel İnşaat Turkuaz da iş alan Türk firmalarından. Fakat dev inşaatların asıl üstlenicisi Amerikan şirketleri. Türk firmaları, onlardan iş alarak çalışıyormuş.

Jeltoksan Meydanı

Almatı'da büyük görkemli meydanlar var. Bunlar içinde en önemlisi Jeltoksan Meydanı. Buraya, Aralık Meydanı anlamında BalÇoy (Aralık) PloÇat diyorlar. Kazakistan deyince akla gelecek olan Altın Elbiseli Adam yani Kazakistan'ın bağımsızlık sembolü burada yüksek bir kaide üzerinde dikili.

Kazakistan tarihinin önemli dönüm noktasından biri bu meydanda gerçekleşmiş. Alabildiğine yüksek bir sütun abidenin tepesinde –altın elbiseli adamın dikilmesi nedensiz değil. Altın elbiseli adam, Kazak millî sembolü olarak, yalnız bırakılmamış. Kazak tarihinden kabartmalarla etrafı çevrilmiş. Bunlar içinde atlı heykeller, büstler, kabartmalar var. Hepsinin yerinde önceden Lenin heykeli varmış. Geniş caddeyi karşıya atladığınızda görkemli KGB merkezi olarak kullanılmış olan binayı görüyorsunuz. 1991'de heykeller yer değiştirmiş. Yalnız Lenin'i tahttan indirme operasyonu, 1986'larda başlamış. Zira o yıllar Kazakistan'ın başına atanan validen halk hoşlanmamış. Onu benimseyip kabullenmemiş. Bunun üzerine Lenin heykeli önünde, çoğunluğu gençler ve çocuklardan oluşan bir protesto yapılmış. 17 Aralık 1986'daki o protesto, Rus yönetiminin acımasızlığını unutulmaz bir şekilde sergilemiş. Gençlerin üzerine kurşun yağdırılmış. Hemen meydanda altı bin genç can vermiş. Almatı, kelimenin tam anlamı ile ana-baba gününü yaşamış. Gençleri normal rejimlerde tabii karşılanacak protestosu onların kıyameti olmuş. Aralık ortasında steplerin o buzlu havasında yere düşen cansız bedenler, öylece günlerce kalmışlar. Tabi cesetlerin, meydanda kalması sömürge yönetiminin yıldırma amacına hizmet edecektir. Halbuki Kazak ruhundaki ölüye saygı, katledilen gençlerin ruhunda kopan fırtına, tersine içten içe kabarmış. Günler sonra katılıp yerdeki buzla bütünleşen –canlarıı düştükleri yerden ayırmak kolay olmamış. Saçları buzlarla birlikte donan kızların, katılaştan bedenleri kaldırılırken saçlar, olduğu gibi kanlı buzun içlerinde kalmış. Yolunmuş kafalar gibi cesetler götürülmüş.

şimdilerde meydan, yine gençlerin rağbet yeri. Evlenenler, gelinlik-damatlık kıyafetleri ile abide önünde poz verip, dans edip, içki içiyorlar. Aynı anda dört-beş gelin kafilesini görebiliyorsunuz. Bunlardan birinde Kazak sazları çalınıp dans edilirken diğerinde davul zurnalı halay çekiliyor, bir başkasında kadehlere doldurulan içkiler boşaltılıyor, bir başkası toplu çekim yaptırıyor.. Katı bedenlerin on yılda hatıraları silinmiş, gitmiş gözüküyor. Aynı zamanda tören alanı olarak da kullanılan meydanda Rus katliamının ne kadar anıldığını görmek nasip olmadı. Millî bilinç probleminin olduğu açık. ĞÇ yerlerindeki anonlarda, ikili konuşmalarda Rusça'nın kullanılması, bağımsızlığa rağmen millî bilincin yeterince gelişmediğinin işaretleri.

Panfilof Parkı

Aynı hissi Panfilof Parkı'nda duyuyorsunuz. Sadece devlet başkanlarına ağaç diktirilen bir muhteşem park bu. Adını Rus mareşali İvan İvanoviç Panfilof'dan alıyor. Rus generalin girişte yüksek bir kaide üstünde büstü dikilmiş. Mihmandarımızın anlattığına göre öyle 1990 öncesinde değil, 3-4 yıl önce ikilmiş. Yalnız generalin sağ tarafındaki panoda, Kırgız hürriyetinin sembolü olarak güneş, bağımsızlığın simgesi olarak kartal ve dikey hatlı Kazak motifi ise milliyetçiliği ifade etmek üzere nakşedilmiş. Panfilof'un sol yanına geçtiğinizde, yüksekçe alanın üstüne pirinçten yapılmış orak çekicinin çakıldığını görüyorsunuz. Park tarihle iç içe sanki devlet kültürünün görüldüğü-cisimleştiği yer gibi. Her ağaç arasına, 1941'de ölen bir askerın ismi çakılmış. ikinci Dünya Harbi'nin hatırasını yaşatmak istemişler burada. Ama İkinci Dünya Harbi'nin Kazakistan'la ne ilgisi var, demeyin. Harp bu ülkeye uzanmamış ama bir milyon Kazak evladı, sosyalist anavatan daha doğrusu Rusya uğrunda

ölüme götürülmüş. İngilizlerin, Fransızların sömürgelerindeki insanları insafsızca tükettikleri gibi, Ruslar da Kazak gençlerini götürmüşler. Rus söylemini tahmin etmek mümkün. ‘Nazist Almanya’ya karşı hep birlikte proletaryayı korumak, sosyalist anavatanı savunmak.’ Kazakistan o zamanki nüfusunun neredeyse beşte birini, genç nüfusunun tamamına yakını Rusya uğrunda feda etmiş. Ama parka ismi kazınanlar Kazak değil. O yutturmaca devam ediyor. Gidenlerden sadece yüz elli bininin dönebilmesi, kaybın hangi düzeyde olduğunu vurgulamaya yetecek düzeyde.

Yalnız Rusya, o Müslüman Türk varlığını eritme çabasını, işgal ettiği bütün topraklarda göstermiş. Cengiz Dağcı, Korkunç Yıllar’da, Kırım-Bahçesaray’dan bir Müslüman Türk’ün Şahsında İkinci Dünya Harbi yıllarında çekilen çileleri anlatır. İnsanlarımız bir yandan Rusya adına savaşa sürülürken diğer yandan geride bıraktıkları, uğrunda savaştıkları devlet eliyle hayvan vagonlarıyla sürgüne gönderilmektedir. Aslında insanlık suçunu, Kırımlı yazarımızın dilinden okumak gerek: –Birçoğumuz öldü. Ovalarda, dağ eteklerinde, ırsız çöllerde, yurttan uzaklarda, çok uzaklarda, taşsız, mezarsız unutuldu. Birçoğumuz yaralı, hasta, ayaksız, kolsuz, yarım vücutla yabancı memleketlerde sürünerek Tanrı’dan imdat bekliyoruz. Yurtta kalmış yavrularımızı, ak sakallı babalarımızı, analarımızı, kızlarımızı Kızıllar, hayvan vagonlarına doldurarak uzak, vahşi Sibiryaya ormanlarına sürüyorlar.. 1873’te Potemkin’in başlattığı iğrenç işi bugün sarhoş, hissiz ‘Maloyetsler’ tamamlıyorlar. Yüz altmış yıl zulüm ve işkence: gözyaşı ve ölüm. |

Niçin bu zulüm? Çarlık Rusya’sı ile Komünist Rusya’nın değişmeyen o eritme politikasının sebebi nedir? Bunu Dağcı, bir Rus generalinin ağzından anlatır. Rus’a göre, Müslüman Türklerin esir hayatı yaşaması, –Rusya’nın bütünlüğünü koruması demektir. Rus general şöyle der: –Kırım’sız, Kafkasya’sız, Türkistan’sız Rusya, Rusya olur mu hiç? Yalnız istiklâl düşüncelerinize karşı değil, bütün varlığımıza bile, Beyaz Rusya da, Kızıl Rusya da karşı oldu; ileride bu harpten sonra, Rusya ne renk alırsa alsın, bil ki gene size karşı olacak.. | (s.101-102).

Zulmedenlerdeki o bilinç zulme uğrayanlarda niçin gelişmiyor? Veya ne kadarını daha gördükten sonra gelişecek? Adını dev parkta yaşattığımız general, bizi nerelere sürüklüyor.. En iyisi parkı gezmeye devam etmek..

Parkta girişten aşağıya doğru indiğinizde bir tarafta görkemli bir katedrali, diğer tarafta yine olabildiğince görkemli olmasına dikkat edilen savunma bakanlığı binasını görüyorsunuz. Kaya kitlesi gibi ama dikkat edince asker yüzlerinin seçilebildiği anıttan, sağlı sollu yollarla savunma bakanlığının önüne çıkılıyor. Ortada özgürlük ateşi mi, pagan dönem İran’ının ateşgede âdetinin yansıması mı, petrol varlığının göstergesi mi dersiniz; devamlı yanan bir ateş ve çevresinde karşılıklı kabartmalar yer alıyor.

Burası da Aralık Meydanı gibi gelinlerin, damatların ve yakınlarının rağbet ettikleri ziyaret yeri. Topluca gelinip fotoğraflar çektiriliyor. Savunma bakanlığı karşısında kiliseye uzanan, devlet başkanlarının diktiği ağaç sırasının başında Putin’in ağacı ve önünde kitabesi var. O sırada sadece Türkiye adına dikilmiş ağaç yok, bulunmadığı da özellikle belirtildi.

Buraya gelin arabaları öyle lüks mercedes vb. arabalarla değil. Süslenmiş uzun limuzinlerle geliyor. Kazakistan, zenginlik ve gösterişi, kiralık da olsa limuzinli gezilerle dışa yansımış.

Sokağa yansıdığı kadarıyla, içkiye düşkünlük görülebiliyor.

En çok tüketilenlerden biri malt. Çavdar unu ve şekerden yapılan ekşi bir içkidir. Diğeri ise, kuvas. Kuvasta, alkol eritilmiş ekmekle harmanlanıp tankerlerle çok ucuza satılıyormuş. Fiyatı da bardakla, 1.5 litresi 150 tenge (1.5 lira). Kerpiç şeklinde ekmek, bir paket bisküvi proletaryanın karnını doyuruyor.

Kazak, Kırgız Türkçeleri birbirine çok yakın. Kazak: Köp rahmet; derken Kırgız: Çon rahmet diyor. Türkçe'de bu ifadeler –Çok rahmetli demek. Rahmet ise –teşekkür anlamında.

Almatı'nın bir büyük alışveriş merkezini gezerken, Kazak millî sembolünün biblo şeklinde satıldığı turistik dükkan dikkatimi çekmişti. Biblolardan almak yerine fotoğraf çekmeyi tercih ettik. Ceple, fiyatları uyuşturamayınca ara çözüm üretmek gerekiyor.. Dükkanı işleten orta yaşlı kadınlardan birinin adı, Svetlana. Kendisi Kazak. Üstelik babası da tarih profesörü imiş. Peki bu Rus adı ne oluyor? Svetlana açıkladı: Svetlana, Stalin'in kızın adı imiş. Kendi karısı, devrim yoldaşları, yakınları dahil otuz milyon civarında insanı katleden, tarihin ender kaydettiği diktatörlerden Stalin.. Tarih profesörü babada, millî şuurun ne kadar geliştiği sorgulanabilir mi? Genel insanî yönü bir yana bırakın, bir milyon Kazak gencini ölüme gönderen adama hürmet duyulup, öz kızına, katil kızının adı verilir mi?. Fazla yargılayıcı olmak belki doğru değil. O insanların yaşadıkları şartlarda yaşamadık. Ama düşünce işte.. Dizgin de vuramıyorsunuz..

Diğer Kazak kadının adı, Meryem. Yalnız Meryem'in boynunda Arap Alfabesi ile lafzı celâl asılı. Yuvarlak madalyon üstünde parlak bir –Allahı okuyorsunuz. Kültür ve medeniyet değerlerindeki dram diz boyu. Fakat görülenler, kendine gelme, rüştünü ispat etme konusunda adımların halk eliyle, yüreğiyle atılmakta olduğunu da gösteriyor. Kapitalist gelişme, İngilizce furyasını buralara elbette taşımış. İpek Yolu adına yapılan uzun birbirine eklemeli alış-veriş merkezleri olarak inşa edilmiş zincirin başında kocaman Silk Way yazıyor. İpek Yolu'nu levhaya böylece ifade edivermişler. Kazakistan da Kırgızistan da bütün kültürel aşınmışlığına rağmen taze bir umudu içinde yeşerten ülkeler. Hepsine birlikte –Allah biz bilanl demek en iyisi. Allah yâr ve yardımcılar olsun. Tabi, Türk âleminde Gaspıralıların, Reşid İbrahim'lerin, Âkif'lerin eksikliğini acı acı hissetmemek mümkün değil. Saldırıya geçen Hıristiyan medeniyetine karşı, Müslüman Türk insanının yüreğine, kafasına; kalkınma, gelişme ama kendi kalma bilincini verecek gönül erlerine ihtiyacın çokluğu belli.

KAYNAKÇA

Adil Hikmet Bey, 1998, Asya'da Beş Türk, Aktaran ve Şerh eden: Yusuf Gedikli, Ötüken yayını, İstanbul. Transkripsiyon (ses çevrimi) değil transliterasyon (harf çevrimi).

ARAT Reşit Rahmeti, 199, Kutadgu Bilig I Metin, Türk Dil Kurumu yayını, Ankara.

DAĞCI Cengiz, 2000, Korkunç Yıllar, Ötüken yayını, İstanbul.

HAYĞT Baymirza, 1997, "Basmacılar" Türkistan Millî Mücadele Tarihi (1917-1934), Türkiye Diyanet Vakfı yayını, Ankara.

ÖGEL Bahaeddin, 1978, Türk Kültür Tarihine Giriş I Türklerde Köy ve Şehir Hayatı (Göktürklerden Osmanlılara), Kültür Bakanlığı yayını, Ankara.

PAKALIN Mehmet Zeki, 1983, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, MEB yayını, İstanbul.

SÖYLEMEZ Orhan- GÖZ Kemal, 2006, Salıcan Cigitov ve Dünyası, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi yayını, Bişkek.

ZENKOVSKY Serge A., 2000, Rusya'da Türkçülük ve İslâm, Çeviri: Ali Nejat Ongun, Günce Yayıncılık, Ankara.

<http://www.ebilgi.com/index.php/Tengricilik>, 15 Haziran 2007

http://www.ozturkler.com/data/0004/0004_102.htm, 18 Haziran 2007.

<http://www.kazakhan.org/articles>, 26 Nis 2007.

http://www.turkleronline.com/sozcuk/sozcukler_jkl.htm+kazakistan, 18 Haziran 2007.

<http://www.wikipedia.org/wiki/>

http://www.yorumyaz.com/modules.php?name=Kose_Yazilari, 18 Haziran 2007.